

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
Кафедра соціальної педагогіки та корекційної освіти**

Ігор ЗУБРИЦЬКИЙ, Леся СМЕРЕЧАК

ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи
для здобувачів спеціальності І 10 Соціальна робота та консультування
галузь знань І Охорона здоров'я та соціальне забезпечення
освітня програма «Соціальна педагогіка»
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Дрогобич

2026

*Рекомендовано до друку вченою Радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 3 від 24.02.2026 р.)*

Рецензенти:

Лідія ЛАЗУРКО, доктор історичних наук, професор кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ірина ГРИНИК, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ігор ЗУБРИЦЬКИЙ, Леся СМЕРЕЧАК

Історія соціальної роботи : методичні рекомендації до семінарських занять для здобувачів спеціальності І 10 Соціальна робота та консультування галузь знань І Охорона здоров'я та соціальне забезпечення освітня програма «Соціальна педагогіка» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: у 2-х ч.; Ч. 1. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах. Дрогобич, 2026. 74 с.

Навчально-методичний посібник укладено відповідно до програми навчальної дисципліни «Історія соціальної роботи» для підготовки фахівців спеціальності І 10 Соціальна робота та консультування галузі знань І Охорона здоров'я та соціальне забезпечення освітня програма «Соціальна педагогіка» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

У методичних рекомендаціях вміщено, плани семінарських занять, пропонуються питання для обговорення та дискусій на семінарських заняттях, завдання для поточного контролю та самостійної роботи, глосарій персоналій, перелік рекомендованої літератури до кожного семінарського заняття, загальний список літератури. Запропоновані завдання для самоконтролю та перевірки знань підібрані відповідно до вимог програми з метою забезпечення високого рівня сформованості умінь та навичок здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ЗМІСТ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ»	6
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НИХ	11
Семінарське заняття 1	11
Семінарське заняття 2	20
Семінарське заняття 3	27
Семінарське заняття 4	37
Семінарське заняття 5	47
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	57
ГЛОСАРІЙ ПЕРСОНАЛІЙ	63

ПЕРЕДМОВА

Сучасна соціальна робота як професійна діяльність і наукова галузь має глибоке історичне коріння, пов'язане з еволюцією форм соціальної допомоги, благодійності, соціальної політики та громадських ініціатив. Осмислення історії соціальної роботи дає змогу не лише простежити витoki професії, а й зрозуміти закономірності її розвитку, трансформацію цінностей, методів і підходів до розв'язання соціальних проблем у різні історичні періоди. Саме тому вивчення навчальної дисципліни «Історія соціальної роботи» є важливою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Методичні рекомендації розроблено з метою забезпечення науково обґрунтованого й методично вивіреного супроводу семінарських занять, спрямованого на поглиблення теоретичних знань здобувачів вищої освіти, формування історичного мислення, аналітичних умінь та навичок критичного осмислення соціальних процесів і явищ. У посібнику висвітлено основні етапи розвитку соціальної роботи в зарубіжних країнах, розкрито роль державних, церковних і громадських інституцій у формуванні систем соціальної допомоги, а також проаналізовано внесок провідних соціальних реформаторів, мислителів і практиків у професіоналізацію та інституалізацію соціальної роботи.

Структура видання побудована відповідно до змісту й логіки навчальної дисципліни й охоплює плани семінарських занять, методичні рекомендації до опрацювання тем, проблемні та контрольні запитання, завдання для самостійної роботи, що мають підготовчий характер і оцінюються під час семінарських занять відповідно до критеріїв усної відповіді здобувачів освіти, глосарій персоналій, а також перелік рекомендованої літератури. Такий підхід сприяє комплексному засвоєнню навчального матеріалу, розвитку умінь аналізу історичного досвіду соціальної роботи та формуванню професійної рефлексії.

Методичні рекомендації адресовано здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності І 10 Соціальна робота та консультування галузь знань І Охорона здоров'я та консультування, а також можуть бути

корисними викладачам, магістрам і всім, хто цікавиться історією та теорією соціальної роботи.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Вступ до курсу

«Історія соціальної роботи»

Предмет, мета і завдання навчальної дисципліни. Принципи побудови і структура курсу «Історія соціальної роботи». Проблеми періодизації історії соціальної роботи. Категоріальний апарат історії соціальної роботи. Огляд літератури та іншої джерельної бази курсу «Історія соціальної роботи».

Виникнення та еволюція інституту соціальної підтримки в країнах Стародавнього Світу

Зародження форм допомоги та підтримки на ранніх стадіях формування людського суспільства. Елементи соціальної підтримки в країнах Стародавнього Сходу (Стародавній Єгипет, Стародавній Вавилон, Давньоєврейська держава, Стародавня Індія, Стародавній Китай). Філантропія у Стародавній Греції (Спарта, Афіни). Практика суспільного і державного патерналізму в Стародавньому Римі. Витоки християнської благодійності.

Особливості конфесійної системи допомоги в період Середньовіччя

Західний світ в період раннього та класичного Середньовіччя (V-XV ст.). Церква як носій благодійності і опіки. Благодійна діяльність чернечих орденів. Приватні та державні форми суспільної допомоги в середньовічній Європі. Розвиток міської системи допомоги і підтримки в Європі.

Державні підходи в організації соціальної допомоги в Європі та країнах Північної Америки в XVI-XVIII ст.

Західна Європа в період становлення буржуазних відносин. Європейські тенденції розвитку соціальної допомоги. Влада в країнах Заходу як суб'єкт соціальної допомоги. Церковне та світське благодійництво в Європі та Америці. Зародження і розвиток американської системи допомоги і підтримки.

Основні тенденції в розвитку благодійності у Західній Європі та Північній Америці (з кінця XVIII до кінця XIX ст.)

Епоха Просвітництва в Європі та її вплив на реформування системи піклування. Основні тенденції в розвитку благодійності і піклування у XIX ст. Перехід до спеціалізації соціальних установ та працівників, що в них зайняті. Поява соціального законодавства. Зародження соціального страхування і «карцерна» система державної і суспільної опіки.

Становлення соціальної роботи як професійної діяльності та її інституалізація (друга пол. XIX - поч. XX ст.)

Передумови створення перших професійних установ соціальної роботи. Підготовка кадрів для соціальної роботи в країнах Заходу. Формування науково-практичних підходів до здійснення соціальної роботи.

Формування сучасної системи соціальної роботи (30-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.)

Розвиток методів соціальної роботи за кордоном. Становлення соціальної роботи як професії у США та країнах Західної Європи, її системні моделі та інваріанти. Моделі та програми роботи соціальних служб з різними категоріями дітей, молоді, дорослих.

Виникнення й розвиток форм соціальної допомоги у прадавніх слов'ян. Княжа та церковно-монастирська підтримка нужденних у X-XIII ст.

Основні форми допомоги та взаємодопомоги у давніх слов'янських племенах. Вплив введення християнства та роль церкви у піднесенні благодійності. Князівська благодійність та меценатство у Київській Русі (Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах) та її продовження в історії Галицько-Волинського князівства (Данило Галицький, Лев Данилович

та ін.). Церковно-монастирська модель благодійності. Ідеї милосердя й благодійності в пам'ятках давньоруської літератури.

Розвиток форм соціальної підтримки на теренах України в литовсько-польський період та період козацької доби

Розвиток та особливості форм соціальної допомоги на українських землях у XIV-XVII ст. Найвідоміші благодійники литовсько-польського періоду. Діяльність братств. Соціальна підтримка населення у козацькій державі. Благодійна та меценатська діяльність гетьманів П. Конашевича-Сагайдачного, Б. Хмельницького, І. Мазепи, К. Розумовського та ін.

Державна підтримка у другій половині XVII – першій пол. XIX ст.

Утвердження державно-адміністративних підходів до суспільної та приватної опіки. Приватна доброчинність та її форми. Основні напрями суспільної опіки.

Суспільно-державна система допомоги населенню у другій половині XIX ст. – до 1918 року

Вплив російських реформ 60-70 років XIX ст. на розвиток державної і суспільної опіки. Сільська і волосна форми опіки. Міська система соціальної допомоги. Церковно-парафіяльна і приватна форми опіки. Суспільне піклування на західноукраїнських землях в умовах перебування в складі Австро-Угорської імперії.

Становлення та функціонування радянської системи державного соціального забезпечення

Соціальна робота в УРСР у довоєнний період. Організація системи соціального забезпечення під час II Світової війни. Основні принципи соціальної роботи в УРСР.

Основні тенденції соціальної роботи в Україні за часів незалежності

Реформування системи соціальної роботи у незалежній Україні в 90-х рр. XX століття. Формування законодавчої бази соціальної роботи. Інституалізація соціальної роботи. Основні напрями соціальної роботи в незалежній Україні. Сучасний стан соціальної роботи в Україні. Розвиток соціальної роботи на Львівщині.

Система соціальної роботи в Україні на сучасному етапі

Структура системи соціального захисту в Україні. Соціальне обслуговування населення. Соціальні служби для дітей та молоді. Державна служба зайнятості, її елементи та завдання. Недержавні організації соціальної роботи. Волонтерство у соціальній роботі.

Вплив глобалізації на розвиток соціальної роботи в Україні

Міжнародна правова база соціальної роботи в сучасній Україні. Внесок Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи (IASSW). Глобальні етичні стандарти професії. Розвиток соціальної роботи в контексті сталого розвитку. Вплив технологій на практику соціальної роботи.

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

- Виникнення та еволюція інституту соціальної підтримки в країнах стародавніх цивілізацій.
- Особливості конфесійної системи допомоги в період Середньовіччя.
- Державні підходи в організації соціальної допомоги в Європі та країнах Північної Америки в XVI-XVIII ст.
- Основні тенденції в розвитку благодійності у Західній Європі та Північній Америці (з кінця XVIII до кінця XIX ст.).
- Становлення соціальної роботи як професійної діяльності та її інституалізація (друга пол. XIX - поч. XX ст.).

- Формування сучасної системи соціальної роботи (30-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.).
- Виникнення й розвиток форм соціальної допомоги у прадавніх слов'ян.
- Княжа та церковно-монастирська підтримка нужденних у X-XIII ст.
- Розвиток форм соціальної підтримки на теренах України в литовсько-польський період та період козацької доби.
- Державна підтримка у другій половині XVII – першій половині XIX ст.
- Суспільно-державна система допомоги населенню у другій половині XIX ст. – до 1918 року.
- Становлення та функціонування радянської системи державного соціального забезпечення.
- Основні тенденції соціальної роботи в Україні на сучасному етапі.
- Система соціальної роботи в Україні на сучасному етапі.
- Вплив глобалізації на розвиток соціальної роботи.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НИХ

ТЕМА 1. ВИНИКНЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В КРАЇНАХ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

Мета заняття: формування у студентів розуміння історичних передумов виникнення соціальної підтримки, її еволюції в окремих країнах Стародавнього Світу та впливу соціально-економічних, культурних і релігійних факторів на розвиток різних форм благодійності та патерналізму.

Семінарське заняття 1 (2 год)

План

1. Зародження форм допомоги та підтримки на ранніх стадіях формування людського суспільства.
2. Елементи соціальної підтримки в країнах Стародавнього Сходу (Стародавній Єгипет, Стародавній Вавилон, Давньоєврейська держава, Стародавня Індія, Стародавній Китай).
3. Філантропія у Стародавній Греції (Спарта, Афіни).
4. Практика суспільного і державного патерналізму в Стародавньому Римі. Витоки християнської благодійності.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Висвітлення *першого питання* слід розпочати із окреслення феномену *соціальної підтримки*, що виник у процесі еволюції людських спільнот як необхідна умова виживання та стабільності соціальної групи. Варто звернути увагу на те, що перші форми взаємодопомоги базувалися на природному інстинкті самозбереження та необхідності кооперації в умовах несприятливого навколишнього середовища. Потрібно проаналізувати роль родоплемінних зв'язків у забезпеченні соціальної підтримки, зокрема звичаї догляду за

слабкими, хворими, немічними, людьми похилого віку та пораненими членами первісної громади, традиції колективного розподілу ресурсів, а також первісні форми відповідальності перед групою. Важливо розглянути антропологічні та археологічні джерела, які підтверджують існування протосоціальних механізмів допомоги, зокрема: поховання з предметами побуту, палеоантропологічні знахідки кістяків із слідами зрощених травм, використання символів і мистецтва для підтримки соціального порядку тощо.

У рамках цього ж питання, доцільно розглянути роль вірувань, ритуалів та морально-етичних норм у закріпленні практик взаємодопомоги, а також пояснити вплив природно-географічних умов на особливості організації підтримки в різних первісних спільнотах. У цьому ж контексті рекомендуємо зробити порівняльний аналіз особливостей соціальної підтримки в мисливсько-збиральницьких та землеробських суспільствах, звертаючи увагу на відмінності в системі перерозподілу благ, ролі вождів, жерців, старійшин у регулюванні соціальних відносин.

Завершуючи розгляд питання, варто зробити висновки щодо еволюційного значення соціальної підтримки, її фундаментальної ролі у формуванні суспільних норм та традицій у первісних суспільствах, а також окреслити, як ці первісні форми стали основою для подальшого розвитку соціальних інститутів допомоги.

При розгляді **другого питання** необхідно звернути увагу на особливості розвитку систем соціальної підтримки в країнах *Стародавнього Сходу*, зумовлені політичними, економічними, релігійними та культурними чинниками. Студентам потрібно окреслити, як державні структури, релігійні установи та громади здійснювали допомогу знедоленим, формуючи основи соціального забезпечення. У цьому контексті доречно розпочати аналіз із *Стародавнього Єгипту*, де соціальна підтримка мала централізований характер і тісно пов'язувалася з релігією та державним управлінням. Слід розглянути роль фараона як верховного покровителя народу, систему розподілу зерна в періоди

голоду, допомогу бідним у храмах, а також принципи регулювання соціальних відносин у законодавстві Єгипту.

Аналізуючи соціальну підтримку у *Стародавньому Вавилоні* (від аккад. *Bāb-ilim* - брама богів; давньоєвр. בָּבֶל *babel*) важливо звернути увагу на *Зведення законів Хаммурані* (бл. 1750 р. до н.е.), який містив норми захисту соціально вразливих груп, таких як вдови, сироти, боржники. Доцільно проаналізувати окремі закони, які стосуються питань соціального захисту, зокрема забезпечення засобів для існування, покарання за порушення прав незахищених верств населення, опіку над сиротами тощо.

Досліджуючи соціальну допомогу у *Давньоєврейській державі*, потрібно розглянути релігійні принципи милосердя та благодійності, закладені у *Торі* (дав.-євр. תּוֹרָה - «Вчення», «Закон»). Особливу увагу слід приділити таким соціальним практикам, як обов'язок допомагати бідним, десятина для нужденних, ювілейні роки прощення боргів, заборона лихварства та експлуатації бідних тощо.

Оцінюючи форми допомоги у *Стародавній Індії* слід враховувати вплив *кастової* системи на соціальну підтримку, особливо роль *брахманів* у благодійності, систему *ашрамів* (від санскр. आश्रम, трансліт. *āśrama*, буквально захисток, прихисток) як центрів допомоги, принципи *дхарми* (від санскр. धर्म, трансліт. *dharma* - термін, який використовується в дгармічних релігіях і має багату палітру значень у залежності від контексту), що визначали обов'язок правителів і заможних людей піклуватися про нужденних. Також, доцільно з'ясувати роль *буддизму* та *джайнізму* у формуванні традиції благодійності, соціальної взаємодопомоги та ненасильницького ставлення до оточуючих.

Аналізуючи практики соціальної підтримки у *Стародавньому Китаї*, потрібно звернути увагу на конфуціанські ідеї соціальної гармонії та державної відповідальності, роль імператора в забезпеченні добробуту населення, а також функціонування механізмів допомоги нужденним через родину, громади та державні ініціативи. Важливо розглянути законодавчі акти, що регулювали

питання соціального забезпечення, а також окреслити роль монастирів у наданні підтримки нужденним.

У *третьому питанні* варто зосередитися на аналізі специфіки *філантропічних* традицій у двох ключових полісах *Стародавньої Греції* – *Спарті* та *Афінах*, враховуючи соціально-економічний устрій, політичну систему та морально-етичні цінності кожного з них. Доцільно насамперед роз'яснити сутність поняття «*філантропія*» у контексті Стародавньої Греції та показати, як вона проявлялася у різних сферах суспільного життя, зокрема у формі літургій, меценатства, суспільного служіння та державної підтримки малозабезпечених громадян. Важливо проаналізувати відмінності між афінською моделлю філантропії, що ґрунтувалася на добровільних внесках заможних громадян у розвиток культури, освіти та військової справи, та спартанським підходом, де соціальна підтримка була колективною, обов'язковою та спрямованою на забезпечення рівності серед громадян. Окрему увагу слід приділити ролі державних інституцій, традицій громадянської відповідальності та значенню філантропічних практик для формування суспільної згуртованості у давньогрецьких полісах.

Аналізуючи *Давню Спарту* доцільно звернути увагу на колективістську модель соціального устрою, де держава відігравала провідну роль у регулюванні життя громадян, а соціальна підтримка була тісно пов'язана з військовими традиціями. Варто дослідити, як система «сисситій» (спільні трапези для громадян) сприяла рівномірному розподілу ресурсів, а також як функціонувала державна допомога сім'ям загиблих воїнів. Окрему увагу слід приділити ставленню до слабких, зокрема практиці виховання дітей (*агоге*, дав.-гр. ἀγωγή) та відбору життєздатних немовлят. Щодо *Афін*, варто розглянути демократичну модель благодійності, яка проявлялася у розвитку системи соціальної підтримки через меценатство, державне забезпечення малозабезпечених громадян та добровільні внески заможних афінян (літургії). Доцільно звернути увагу на роль відомих афінських реформаторів (*Солон* – бл. 640 до н. е. – 558 до н. е., Афіни; *Клісфен* – 565 до н. е. – 492 до н. е., Афіни;), *Перикл* – 495 до н. е. – 429 до

н.е, Афіни) у розширенні соціальних гарантій, зокрема наявність публічної підтримки для сиріт, вдів, ветеранів та малозабезпечених громадян через систему державних виплат і роздачі зерна. Окремо слід зупинитися на відмінностях між Спартою та Афінами у підходах до соціальної підтримки: в той час як у Спарті домінувала державна опіка, спрямована на підтримку військової могутності, в Афінах філантропія розвивалася завдяки особистій ініціативі заможних громадян і державним реформам, спрямованим на соціальну рівність.

Опрацювання **четвертого питання** вимагає аналізу ролі державного та суспільного патерналізму у *Стародавньому Римі* як важливого механізму соціальної підтримки, а також дослідження зародження християнської благодійності, яка суттєво трансформувала підходи до допомоги нужденним. Виходячи із цього, радимо розпочати із з'ясування сутності поняття «патерналізм», що походить від латинського *paternus* (батьківський) і означає систему соціальної та державної опіки, за якої влада або заможні особи брали на себе відповідальність за добробут громадян, забезпечуючи їм матеріальну допомогу, захист і підтримку в обмін на лояльність. Важливо розглянути, як цей принцип реалізовувався в політичному та соціальному житті Риму. Державний патерналізм у *Римській імперії* був інструментом забезпечення соціальної стабільності, особливо в періоди економічних і політичних криз. Імператори організовували систему хлібного забезпечення – *Аннона* (лат. *Annona*, від імені, античної богині врожаю, яку зображали з рогом достатку в одній руці та з китицею колосків у другій), що передбачала безкоштовний або субсидований (ціна нижче ринкової) розподіл зерна серед міського населення. Також великого значення набула політика *аліментації*, що передбачала фінансову допомогу дітям із малозабезпечених сімей, запроваджена імператором *Траяном* (лат. *Marcus Ulpius Nerva Traianus*; 53 - 117 pp.). Важливо також звернути увагу на фінансування будівництва громадських споруд – *лазень, акведуків, амфітеатрів* – що мало не лише інфраструктурне значення, а й сприяло формуванню лояльності до влади.

Окрім державного патерналізму, у Римі існувала розвинена система суспільної опіки, що базувалася на *патронаті*. Заможні громадяни, зокрема *сенатори* та *вершники*, або *еквіти* (лат. *equites*, що походить від *equus* («кінь»)), брали під свою опіку бідних (*клієнтів*), забезпечуючи їм заступництво. Натомість, *клієнти* демонстрували вірність своїм патронам, підтримуючи їх у політичній та громадській діяльності. Важливу роль у суспільному житті відігравало *меценатство* (слово походить від прізвища римського державного діяча та покровителя мистецтв *Гая Цільнія Мецената* (лат. *Gaius Cilnius Maecenas*; 68 до н. е. – 8 до н. е.), коли заможні римляни вкладали кошти в розвиток мистецтва, освіти та науки, що також можна розглядати як форму благодійності та соціальної відповідальності.

Розгляд витоків *християнської благодійності* слід розпочати з аналізу її принципових відмінностей від римської системи патерналізму. Якщо римська модель базувалася на ієрархічних взаєминах та політичних мотивах, то християнська благодійність ґрунтувалася на принципах рівності, милосердя та жертвовності. Християнські громади активно підтримували незахищені верстви населення – вдів, сиріт, бідних і хворих, сприймаючи допомогу нужденним як релігійний обов'язок. У цей період почали з'являтися перші лікарні та притулки, що створювалися при храмах і монастирях, закладаючи основу для подальшого розвитку інституційної соціальної підтримки.

Основні поняття і терміни

Соціальна підтримка, соціальна взаємодопомога, соціальна допомога, суспільна опіка, милосердя, благодійність, філантропія, меценатство, патерналізм, християнська благодійність.

Проблемні питання

1. Чому перші форми соціальної підтримки виникли саме на колективному рівні, і які фактори сприяли їхньому закріпленню?

2. Які особливості соціальної підтримки були характерні для Стародавнього Сходу, і як вони вплинули на подальший розвиток соціальних інститутів допомоги?
3. Наскільки філантропічні практики у Стародавній Греції можна вважати прообразом сучасної благодійності, і чому вони різнилися в полісах Афін та Спарти?
4. Яким чином державний патерналізм у Стародавньому Римі впливав на соціальну стабільність і політичну владу імператорів?
5. Чим християнська благодійність відрізнялася від традиційних римських та грецьких моделей соціальної підтримки, і які її елементи збереглися до сьогодні?

Контрольні запитання

1. Які основні протосоціальні механізми допомоги існували в первісному суспільстві, і які фактори сприяли їхньому виникненню?
2. Які особливості соціальної підтримки були характерні для Стародавнього Єгипту, Вавилону, Давньоєврейської держави, Індії та Китаю, і як вони впливали на структуру суспільства?
3. У чому полягали відмінності між підходами до філантропії в Спарті та Афінах, і які соціальні функції вони виконували?
4. Якими засобами римські імператори реалізовували державний патерналізм, і яку роль у цьому відігравала система Аннона (Annona)?
5. Які нові принципи благодійності принесло християнство, і в чому вони відрізнялися від традиційних римських та грецьких моделей соціальної допомоги?

Завдання для самостійної роботи

1. Здійснити порівняльний аналіз форм соціальної підтримки в країнах Стародавнього Сходу (Стародавній Єгипет, Вавилон, Давньоєврейська держава, Індія, Китай), виокремивши спільні та відмінні риси державних,

релігійних і громадських практик допомоги (таблиця або структурований текст із висновками).

2. Охарактеризувати філантропічні практики Стародавньої Греції, проаналізувавши особливості соціальної підтримки в Афінах і Спарті та пояснивши їх зв'язок із політичним устроєм, соціальною структурою й ціннісними орієнтирами відповідних полісів (аналітичний огляд, 2 стор.).
3. Проаналізувати сутність державного та суспільного патерналізму в Стародавньому Римі, зосередившись на механізмах аннони, аліментації, патронату та меценатства, а також оцінити їх вплив на соціальну стабільність і легітимацію політичної влади (аналітичний огляд, 1,5–2 стор.).

Рекомендована література

Основна

1. Глазунов С. Нариси з історії соціальної роботи : навч. посіб. Дніпро : РВВ ДНУ, 2015. 116 с. URL: <http://repository.dnu.dp.ua:1100/upload/aa9ea0887ef1ee81205c9f4abf96447eGlazunov-Narisi-z-istoriyi-social'noyi-roboti.pdf>
2. Горілий А. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Вид-во «Астон», 2004. 174 с. URL: <https://salo.li/aaa057d>
3. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / уклад.: О. Кравченко, О. Матрос. Умань : РВЦ «Візаві», 2017. 117 с. URL: <https://salo.li/9b83707>
4. Тимчук Л., Звоздецька В., Білик Н. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2021. 198 с. <http://surl.li/xjnytx>
5. Фурман А., Підгурська М. Історія соціальної роботи : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с. URL: <https://salo.li/7c66770>

Додаткова

1. Іванов В. Історія держави і права : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с. URL: <https://textbook.com.ua/istoriya/1475042857>

2. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; [Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М., та ін. ; вступ. слово О. М. Бандурки]. Харків : Майдан, 2020. 618 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/344346655.pdf>
3. Ісхакова А. В., Мірошніченко С. В. Історія стародавнього світу. Схід, Греція, Рим : навч.-метод. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2024. 315 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059508.pdf>
4. Омельчук В., Лісничка В. Релігійна політика стародавніх і середньовічних держав : навч. посіб. Київ : Персонал, 2011. 608 с. (Серія: Світові традиції державного управління. Вип. I). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lisnycha_Viktoriiia/Relihiina_polityka_starodavni_kh_i_serednovichnykh_derzhav.pdf

ТЕМА 2. ОСОБЛИВОСТІ КОНФЕСІЙНОЇ СИСТЕМИ ДОПОМОГИ В ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (V-XV ст.)

Мета заняття: аналіз ролі релігійних організацій у наданні соціальної підтримки в епоху Середньовіччя, зокрема діяльності монастирів, шпиталів і чернечих орденів, а також впливу релігійно-етичних уявлень на формування традицій благодійності та розвиток соціальної допомоги.

Семінарське заняття 2 (2 год)

План

1. Церква як носій благодійності і опіки в період Раннього середньовіччя. Благодійна діяльність чернечих орденів.
2. Приватні та державні форми суспільної допомоги в середньовічній Європі.
3. Розвиток міської системи допомоги і підтримки в Середньовіччі.

Висвітлюючи *перше питання*, потрібно зосередитися на аналізі ролі церкви як головного інституту соціальної підтримки в *середньовічній Європі*, розглянувши її функції у сфері благодійності, опіки та догляду за нужденними. Важливо визначити, як християнська доктрина милосердя впливала на ставлення до бідних, сиріт, хворих і мандрівників, а також дослідити, яким чином церква взяла на себе функції соціального захисту в умовах обмеженої ролі держави в цьому питанні. Також, рекомендуємо проаналізувати діяльність *чернечих орденів римо-католицької церкви*, які відігравали ключову роль у благодійності, зокрема орденів *бенедиктинців/бенедиктинів* (лат. *Ordo Sancti Benedicti* – OSB), *францисканців* (лат. *Ordo Fratrum Minorum*, OFM), *домініканців* (лат. *Ordo Praedicatorum*; O.P.) і *госпітальєрів* (лат. *Ordo Fratrum Hospitalis Sancti Ioannis Hierosolymitani*), які опікувалися хворими, засновували лікарні, притулки, школи та займалися доброчинною діяльністю. Особливу увагу слід приділити впливу монастирів на розвиток медичної допомоги, освіти та соціального забезпечення, а також розглянути відмінності в благодійній діяльності різних орденів залежно

від їхніх статутів та місії. Для глибшого розуміння теми рекомендую порівняти середньовічну церковну систему допомоги з сучасними моделями соціального захисту та благодійності.

Розгляд **другого питання** потребує аналізу взаємозв'язку приватних і державних форм суспільної допомоги в середньовічній Європі, а також соціально-економічних та політичних чинників, що визначали їхній розвиток. Важливо дослідити, як у середньовічному суспільстві формувалися механізми підтримки нужденних і які інституції брали на себе функції соціального захисту.

Доцільно зосередитися на приватних формах допомоги, до яких належали благодійні ініціативи заможних феодалів, купців, міських гільдій та ремісничих об'єднань (наприклад, у *Лондоні* та *Парижі* в XIV столітті діяли спеціальні фонди підтримки членів ремісничих об'єднань. У *Венеції* та *Флоренції* створювалися «*Montes Pietatis*» – т.з. *Побожні банки*, благодійні кредитні установи, які видавали безпроцентні позики бідному населенню). Особливу увагу слід приділити практиці заснування шпиталів, притулків для сиріт, організації безкоштовного харчування та фінансової підтримки убогих. Важливо також розглянути, яку роль відігравали окремі меценати та шляхетні родини у фінансуванні соціальних ініціатив, зважаючи на їхні релігійні та політичні мотиви.

Досліджуючи державні форми допомоги, слід звернути увагу на поступове втручання світської влади у регулювання соціального забезпечення, особливо в міських громадах. Наприклад, французький король *Людовик IX Святий* (фр. *Louis IX, Saint Louis*), за час свого правління (1226-1270), активно допомагав бідним і хворим, був засновником шпиталів та благодійних установ у Франції, зокрема закладу для сліпих – *Hôpital des Quinze-Vingts* (1254) у Парижі. Варто розглянути перші нормативні акти, спрямовані на боротьбу з жебрацтвом та регулювання діяльності благодійних установ, а також механізми контролю за розподілом ресурсів для потребуючих. Наприклад, у 1388 році англійський парламент ухвалив *Кембриджський Статут* («*The Statute of Cambridge*»), який

визначав категорії осіб, що мали право на благодійну підтримку та встановлював контроль за переміщенням робітників та жебраків.

У *третьому питанні* необхідно проаналізувати, як розвиток середньовічних міст сприяв формуванню нових підходів до соціальної допомоги та підтримки населення. Зростання міського населення та розширення економічної діяльності створили умови для організації системи допомоги, яка доповнювала традиційні форми релігійної благодійності. У період XI-XIV століть міські громади поступово перебрали на себе частину функцій соціальної опіки, розвиваючи мережу шпиталів, притулків, міських фондів та організаційних структур для підтримки знедолених.

У процесі підготовки, доцільно звернути увагу на розвиток шпиталів, які виконували не лише медичні функції, а й слугували притулками для бездомних, сиріт, людей похилого віку та хворих. Наприклад, *Отель-Дьйо* – «Божий притулок» (фр. *Hôtel-Dieu*) у Парижі, заснований єпископом Сен-Ландрі (фр. *saint Landry*) у 651 році, став одним із перших великих міських шпиталів, що утримувався церквою та міською громадою. У XIII ст. у багатьох містах Європи почали діяти муніципальні шпиталі, такі як *Лікарня Святого Варфоломія* (англ. *St. Bartholomew's Hospital*) у Лондоні (1123) та *Санта Марія делла Скала* (італ. *Ospedale Santa Maria della Scala*, дослівно «Свята Діва Марія на сходах») у Сієні.

Окрему увагу слід приділити ролі міських *гільдій* (від нім. *Gilde* – *корпорація, об'єднання*), які не лише контролювали ремісниче виробництво, а й опікувалися своїми членами. Гільдії надавали допомогу вдовам, сиротам і хворим майстрам, організовували поховання та долучалися до фінансування будівництва лікарень і благодійних установ. Наприклад, у містах Північної Європи гільдії часто утримували «бідняцькі будинки» (англ. *Almshouses*, дослівно *Богадільні*), де могли жити ремісники, які стали немічними та/або втратили працездатність.

Слід також розглянути *братства милосердя* (також *милосердні брати*; лат. *Fratres Caritate*), які відігравали важливу роль у соціальній підтримці. Наприклад, у Флоренції діяли – *Братство Санта Марія делла Мізерікордія*

(італ. *Compagnia della Misericordia*), що організовувало допомогу хворим і транспортувала їх до шпиталів та *Об'єднання добродійців Сан-Маріно* (італ. *Buonominini di San Martino*), яка надавала матеріальну підтримку нужденним родинам із 1442 року.

Особливий акцент варто зробити на участі міської влади у регулюванні соціальної допомоги. У XIV–XV ст. міські магістрати почали впроваджувати перші нормативні акти щодо підтримки бідних. У Лондоні, наприклад, у 1375 році була створена *міська рада з питань благодійності*, яка стала одним із перших прикладів державного втручання у сферу соціальної допомоги в середньовічній Англії. Це рішення було зумовлене зростанням кількості бідних та бездомних у містах, особливо після спустошливої епідемії *Чорної смерті* (також *Чорний мор*; англ. *Black death*; лат. *Atra mors*), яка знищила майже третину населення Європи у 1347-1351 роках. Також, у 1388 році в Англії ухвалили, уже згадуваний вище, *Кембриджський статут*, який обмежував переміщення жебраків і вимагав, щоб допомога надавалась лише тим, хто проживав у місті певний час.

У підсумку варто порівняти середньовічну міську систему соціальної допомоги із сучасними механізмами соціального захисту, визначивши ключові ідеї та принципи, які збереглися до сьогодні.

Основні поняття і терміни

Міська система допомоги, шпиталі, гільдії, братства милосердя, Кембриджський статут, шпитальні податки, муніципальне регулювання благодійності, богадільні, жебрацтво.

Проблемні питання

1. Які основні фактори сприяли розвитку міської системи допомоги в середньовічних містах, і чому саме міські громади почали брати на себе функції соціальної підтримки?
2. У чому полягає відмінність між середньовічними шпиталями та сучасними лікарнями. Дайте розгорнене пояснення.

3. Яким чином гільдії сприяли соціальній підтримці своїх членів, і чи можна їх діяльність вважати прообразом сучасних систем соціального захисту?
4. Визначіть, які соціальні та релігійні функції виконували братства милосердя в Середньовіччі, і чому вони стали важливим елементом міської благодійності?
5. Обґрунтовано поясніть, яким чином місцеві органи влади боролися з проблемою жебрацтва, і чи можна вважати ці методи ефективними з сучасної точки зору?

Контрольні запитання

1. Які соціальні та економічні процеси сприяли виникненню міських систем допомоги в XI-XIV століттях у Європі?
2. У яких європейських містах виникли перші шпиталі, і яку роль вони відігравали в догляді за хворими та бідними?
3. У яких країнах діяли найбільш впливові братства милосердя і як вони організовували допомогу нужденним?
4. Чому у XIV-XV століттях міста почали впроваджувати спеціальні податки для фінансування соціальної допомоги?
5. Які обмеження щодо жебрацтва встановлював Кембриджський статут 1388 року, і як його положення вплинули на систему соціальної допомоги в Англії?
6. У яких містах середньовічної Європи діяли найефективніші системи соціальної допомоги, і в чому полягали їхні особливості?

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати порівняльну характеристику благодійної діяльності основних чернечих орденів Середньовіччя (бенедиктинців, францисканців, домініканців, госпітальєрів), визначивши спільні та відмінні риси їхніх соціальних практик, цільові групи допомоги та вплив на розвиток освіти,

медицини й соціальної опіки (у формі таблиці або структурованого тексту).

2. Дослідити співвідношення приватних і державних форм суспільної допомоги в середньовічній Європі, проілюструвавши прикладами діяльність меценатів, гільдій, благодійних фондів, а також перші спроби нормативного регулювання соціальної підтримки з боку світської влади (на прикладі Франції, Англії або італійських міст) (2–3 стор.).
3. Проаналізувати становлення міської системи соціальної допомоги в Середньовіччі, охарактеризувавши роль шпиталів, братств милосердя та ремісничих гільдій у підтримці нужденних, а також визначивши чинники, що сприяли переходу від суто конфесійної до муніципально організованої благодійності (2–3 стор.).

Рекомендована література

Основна

1. Глазунов С. Нариси з історії соціальної роботи : навч. посіб. Дніпро : РВВ ДНУ, 2015. 116 с. URL: <http://repository.dnu.dp.ua:1100/upload/aa9ea0887ef1ee81205c9f4abf96447eGlazunov-Narisi-z-istoriyi-social'noyi-roboti.pdf>
2. Горілий А. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Вид-во «Астон», 2004. 174 с. URL: <https://salو.li/aaa057d>
3. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / уклад.: О. Кравченко, О. Матрос. Умань : РВЦ «Візаві», 2017. 117 с. URL: <https://salو.li/9b83707>
4. Тимчук Л., Звоздецька В., Білик Н. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2021. 198 с. URL: <http://surl.li/xjnytx>
5. Фурман А., Підгурська М. Історія соціальної роботи : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с. URL: <https://salو.li/7c66770>

Додаткова

1. Войтович Л. В., Козак Н. Б., Овсінський Ю. В., Чорний М. І. Medium aevum : Середні віки : підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтович. Львів : «Тріада Плюс», 2010. 502 с. URL: <https://chtivo.org.ua/literature/navchalna/16207-medium-aevum-seredni-viki.html>
2. Іванов В. Історія держави і права : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с. URL: <https://textbook.com.ua/istoriya/1475042857>
5. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; [Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М., та ін. ; вступ. слово О. М. Бандурки]. Харків : Майдан, 2020. 618 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/344346655.pdf>
6. Омельчук В., Лісничка В. Релігійна політика стародавніх і середньовічних держав : навч. посіб. Київ : Персонал, 2011. 608 с. (Серія: Світові традиції державного управління. Вип. І). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lisnycha_Viktoriiia/Relihiina_polityka_starodavni_kh_i_serednovichnykh_derzhav.pdf

ТЕМА 3. ДЕРЖАВНІ ПІДХОДИ В ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ В ЄВРОПІ ТА У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ В XVI-XVIII СТ.

Мета заняття: дослідження державних та церковних підходів до організації соціальної допомоги в Європі та Північній Америці у XVI-XVIII ст., аналіз їхньої еволюції під впливом економічних, політичних і релігійних факторів, а також порівняння систем соціального забезпечення різних країн.

Семінарське заняття 2 (2 год)

План

1. Європейські тенденції розвитку соціальної допомоги у XVI-XVIII ст.
2. Влада в країнах Заходу як суб'єкт соціальної допомоги (XVII-XVIII ст.).
3. Церковне та світське благодійництво в Європі та Америці в XVI-XVIII ст.
4. Зародження та розвиток американської системи допомоги і підтримки (XVII-XVIII ст.).

Вивчення даної теми радимо розпочати із аналізу політичних та соціально-економічних умов, які склалися у Західній Європі в XVI-XVII ст., зокрема розпаду феодальної системи, розвитку мануфактурного виробництва та особливостей міграційних процесів у цей період. Окрему увагу слід звернути на осмислення впливу Реформації (XVI ст.) на релігійне і світське життя, яка суттєво змінила систему церковної благодійності та сприяла появі нових моделей та форм соціального захисту.

У *першому питанні* необхідно з'ясувати, яким чином буржуазні відносини у XVI-XVII ст. впливали на організацію соціальної допомоги в різних європейських країнах. Варто дослідити особливості державного втручання у сферу підтримки бідних та встановити, чому в цей період виникла потреба в регулюванні соціальної допомоги на державному рівні.

Друге питання передбачає висвітлення загальноєвропейських тенденцій у розвитку соціальної допомоги у XVII-XVIII ст. Необхідно дослідити роль Англії як першої країни, що створила державну систему допомоги через «Закон про

допомогу бідним» (англ. *The Poor Relief Act*) 1601 року, відомий ще, як Єлизаветинський закон про бідних (англ. *the Elizabethan Poor Law 1601*). Цей Закон став останнім в плеяді т.зв. Тюдорівських законів про бідних (англ. *The Tudor poor laws*) королівської династії Тюдорів (англ. *Túdors*), яка правила в Англії у 1485-1603 рр. Нагадаємо, що законодавство Тюдорів про бідних включало ще: Закон про волоцюг і жебраків 1495 року (англ. *The Vagabonds and Beggars Act 1494*), Закон про волоцюг 1530 року (англ. *The Vagabonds Act 1530*), Закон про покарання невинуватих волоцюг і жебраків 1536 року (англ. *The Act for Punishment of Sturdy Vagabonds and Beggars 1536*), Закон про бродяжництво 1547 року (англ. *The Vagrancy Act 1547*), Закон про забезпечення та допомогу бідним 1551 року (англ. *The Act for the Provision and Relief of the Poor 1551*), Закон про бідних 1555 року (англ. *The Poor Act 1555*), Закон про допомогу бідним 1562 року (англ. *Act for the Relief of the Poor 1562*), Закон про волоцюг 1572 року (англ. *The Vagabonds Act 1572 or the Vagabonds, etc. Act 1572*), Закон про бідних 1575 року (англ. *The Poor Act 1575*).

Також, варто проаналізувати, як інші країни Європи, насамперед Франція, Голландія, Німеччина адаптували власні моделі підтримки населення та розвивали інституції, що працювали з нужденними. Так, зокрема у Франції у 1656 році було відкрито «Генеральний шпиталь» у Парижі (фр. *L'Hôpital général de Paris*), який став одним із перших державних закладів для примусового утримання жебраків і безпритульних. Шпиталь було створено на підставі королівського едикту Людовика XIV, з метою вирішити зростаючу проблему жебрацтва, зокрема «Двору чудес» (фр. *Cour des miracles*) - термін, що позначав нетрі (кілька кварталів) у Парижі, які існували з XVI до XVIII ст., де проживали жебраки, волоцюги, каліки, злодії, повії та інші представники маргінальних верств населення. Назва «Двір чудес» є іронічною, оскільки у цих кварталах, згідно з легендами, «нещасні», які на вулицях удавали хворих чи поранених, «дивом» одужували, щойно поверталися до своїх осель - скидали пов'язки, милися, ходили без милиць тощо. У Голландії вже наприкінці XVI ст. розвивалася практика *робітничих домів*/«будинків праці» (нід. *werkhuis* –

«робітний дім», *tuchthuis* – «виправний дім»), де безробітних (*працездатних бідних, жебраків і волоцюг, порушників громадського порядку*) примусово, за рішенням магістратів, залучали до ремісничої діяльності в обмін на утримання. Так, у 1596 році в Амстердамі було відкрито один із перших подібних закладів у Європі – *Будинок праці для чоловіків* (нід. *Tuchthuis voor mannen*) – *Rasphuis*, а в 1597 році на території колишнього монастиря Святої Урсули – аналогічний виправний дім для жінок – *Spinhuis*, де вони працювали переважно у ткацькій та прядильній майстернях. У *Німеччині*, після закінчення *Тридцятилітньої війни* (1618-1648), почали створювати *муніципальні сирітські будинки/притулки* (*століття сирітських будинків* (1670-1770)) та *богадільні*, які стали важливими елементами формування системи соціальної допомоги на міському рівні. Так, сирітські будинки, як-от відомий *Waisenhaus* у *Галле*, заснований у 1698 році німецьким лютеранським священником, богословом і філантропом *Августом Германом Франке* (нім. *August Hermann Francke*, 1663-1727), поєднували догляд, релігійне виховання, освіту та професійне навчання, готуючи дітей до самостійного життя. Водночас *міські богадільні* (нім. *Armenhäuser, Almosenhäuser, Siechenhäuser*) призначалися для людей похилого віку, хворих і непрацездатних осіб, забезпечуючи їм притулок, щоденне харчування та мінімальний догляд, а також виконували функцію соціального контролю («умиротворяли» бідність). На відміну від робітничих домів, будинків праці, богадільні не були закритими установами і фінансувалися переважно за рахунок благодійних внесків заможних громадян, церкви, цільових дотацій з міського бюджету, а їхня діяльність регулювалася *опікунськими радами*, які здійснювали облік і нагляд за підопічними. Прикладом діяльності такого закладу може слугувати *Fuggerei* в *Аугсбурзі* (нім. *Augsburg*), заснований банкіром і меценатом *Якобом Фуггером* (нім. *Jakob Fugger*, 1459-1525) у 1521 році як *соціальне поселення для бідних католиків міста*, які втратили засоби до існування, але не втратили гідності; цей комплекс, що вважається найстарішою у світі постійно діючою соціальною житловою ініціативою, існує й досі та продовжує функціонувати за оригінальними принципами, передбаченими засновником.

Висвітлення *третього питання* передбачає глибокий аналіз взаємодії церковних і світських форм благодійництва в Європі та Північній Америці у XVI-XVIII століттях, з урахуванням соціально-релігійних трансформацій, політичних змін і поширення ідей *Реформації* та *Просвітництва*. У XVI ст. на тлі *Реформації* (від лат. *reformatio* – перетворення), європейська система церковної благодійності зазнала суттєвих змін: у протестантських регіонах було скасовано інститути католицького милосердя (монастирі, ордени, братства), а їхні функції поступово перейшли до місцевих громад, міських рад і новостворених мирських структур. У *Німеччині*, *Швейцарії*, *Скандинавії* (*Швеція*, *Данія*, *Норвегія*) протестантські громади створювали *міські ради опікунів* (наприклад, *Armenpfleger* у містах Німеччини), які займались розподілом допомоги, обліком нужденних і організацією шпиталів. У *Франції* католицька церква продовжувала відігравати важливу роль у благодійності, але почала співпрацювати зі світською владою (нагадаємо, що у 1656 році з ініціативи Людовика XIV та під керівництвом архієпископа Парижа був заснований *Hôpital Général*, який об'єднав кілька шпиталів і став централізованим інструментом контролю за жебраками й хворими). Так само *Іспанія* в XVI-XVIII ст. залишалася однією з найвпливовіших католицьких монархій Європи, де соціальна допомога ґрунтувалася на тісному союзі між церквою та державою. Католицька церква традиційно відігравала центральну роль у благодійній діяльності, спираючись на мережу *монастирів*, *шпиталів* (ісп. *hospitales*), *братств* (ісп. *cofradías*) та *релігійних орденів* (*госпітальєрів*, *францисканців*, *домініканців*, *мерседаріїв* («Орден Пресвятої Діви Милосердної для викупу невільників», лат. *Ordo Beatae Mariae Virginis de Mercede Redemptionis Captivorum*, *OdeM*), які опікувалися бідними, хворими, вдівцями, сиротами й паломниками по всій країні. Один із найвідоміших прикладів – *Лікарня Санта-Крус* (ісп. *Hospital de la Santa Cruz*) у *Тоledo*, заснована у 1494 році кастильським церковним діячем, політиком, військовим і меценатом – кардиналом Педро Гонсалесом де Мендосою (ісп. *Pedro González de Mendoza*, 1428-1495), який функціонував як благодійна лікарня впродовж декількох

століть. У XVIII ст. в Європі благодійництво починає переосмислюватися під впливом ідей *Просвітництва*, які наголошували на раціональній організації допомоги, вихованні бідних та їх інтеграції в економіку через працю, а не лише милостиню.

У *Північній Америці* церковне та світське благодійництво формувалося під впливом англійської практики допомоги бідним, зокрема *«Закону про бідних» 1601 року*, що став основою для місцевої організації підтримки. У колоніях *Нова Англія, Вірджинія, Пенсильванія* громади засновували сирітські будинки, лікарні, майстерні, підтримували вдів, хворих і незаможних через парафіяльні збори, пожертви, фонди при церквах. У *Філадельфії* в 1751 році *Бенджамін Франклін (Benjamin Franklin)* та *Томас Бонд (Thomas Bond)* ініціювали створення загальнодоступної лікарні – *Пенсільванський шпиталь (Pennsylvania Hospital)*, яка поєднувала принципи милосердя, громадської відповідальності й медичної ефективності. Таким чином, у XVI-XVIII ст. церковне та світське благодійництво в Європі та Америці поступово перетворювалося з релігійного обов'язку на соціальну функцію суспільства й держави, закладаючи основу для подальшого формування систем соціального захисту.

Останнє, **четверте питання** охоплює специфіку розвитку американської системи допомоги у XVII-XVIII ст. Важливо звернути увагу на те, як європейські традиції благодійності та державного регулювання були перенесені в колоніальну Америку, які особливості мала місцева допомога та як вона розподілялася між громадами, релігійними організаціями та органами влади. Важливо наголосити на тому, що американська модель соціальної допомоги значною мірою була побудована за зразком англійського *«Закону про бідних» 1601 року (Elizabethan Poor Law)*. Цей закон вплинув на колоніальне законодавство, зокрема в *Массачусетсі, Коннектикуті, Вірджинії та Пенсильванії*, де місцеві громади (townships) встановлювали систему податків на підтримку бідних, організовували притулки, допомогу вдовам, захист сиріт та розподіл нужденних по родинях.

У колоніях *Нової Англії*, зокрема у містах *Бостоні* та *Салемі*, ще у середині XVII ст. було прийнято закони, які зобов'язували кожна громаду піклуватися про «гідних бідних» (тобто людей, які не могли працювати через вік, хворобу чи інвалідність), у той час як працездатні бідні мали або працювати, або залишати громаду. Жебрацтво без дозволу вважалося правопорушенням. Ці ідеї перегукувалися з принципами протестантської етики праці, яка передбачала, що бідність є соціально допустимою лише за умови нездатності до праці, а не як спосіб життя.

Важливим кроком у розвитку американської допомоги стало створення *міських богаділень (almshouses)* та *робітних домів (workhouses)* наприкінці XVII – початку XVIII ст. Наприклад, у Нью-Йорку в 1736 році було відкрито перший *almshouse*, що приймав хворих, старих, безпритульних та осіб, які потребували допомоги. У таких установах могли також проживати жінки з дітьми, вдови та поранені. Притулки діяли на кошти громади, податки, пожертви або спадки. Одночасно зростала роль *наглядових рад (overseers of the poor)*, які в кожному місті чи парафії займалися реєстрацією нужденних, призначенням їм допомоги, або - у випадку працездатності – направленням на громадські роботи.

Окремої уваги заслуговує діяльність релігійних громад, зокрема *квакерів* у *Пенсильванії*, які надавали підтримку бідним, незалежно від релігії чи походження. Вони засновували домівки для вдів, школи для сиріт, безкоштовні аптеки та лікарні, а також виступали за гуманне ставлення до ув'язнених і хворих. У 1751 році *Бенджамін Франклін* ініціював заснування *Пенсильванського шпиталю (Pennsylvania Hospital)* у *Філадельфії* – громадської лікарні в Північній Америці, яка забезпечувала догляд за хворими, зокрема психічно хворими, й стала моделлю для майбутніх соціальних медичних закладів.

У другій половині XVIII ст. у містах *Бостон*, *Чарлстон*, *Філадельфія*, *Балтімор* вже діяли спеціалізовані установи: дитячі будинки, лікарні для невиліковних, притулки для бідних літніх людей, часто організовані за участі приватних осіб або громадських товариств. Це свідчить про те, що в

американських колоніях сформувалась досить децентралізована, але ефективна система допомоги, яка поєднувала елементи церковної опіки, місцевого самоврядування та громадської активності.

Важливо у процесі підготовки, здійснити порівняльний аналіз американського досвіду з європейським: у той час як в Англії, Франції чи Німеччині допомога часто була централізованою або організованою через релігійні ордени, в колоніальній Америці вона спиралася на місцеву ініціативу, громадську участь і підзвітність перед громадою. Такий підхід став важливою рисою майбутньої американської системи соціального захисту, що базується на принципах спільнотності, добровільності та локального управління.

Завершуючи аналіз, варто звернути увагу на перехід від стихійної благодійності до організованої суспільної опіки в американському контексті, на формування основних типів установ та зародження професійного підходу до допомоги нужденним, який у наступному столітті стане основою для становлення соціальної роботи як професії.

Основні поняття і терміни

Соціальна допомога, державна опіка, церковна благодійність, світське благодійництво, бідність, жебрацтво, волоцюжництво, робітничі дома, богадільня, сирітський будинок, шпиталь, соціальний контроль, примусова праця, муніципальна опіка.

Проблемні питання

1. Чи можна вважати державні системи допомоги XVI-XVIII ст. проявом соціальної відповідальності держави, чи радше інструментом соціального контролю?
2. У чому полягала принципова відмінність між католицькими та протестантськими моделями благодійності в ранньомодерній Європі?
3. Які соціально-економічні чинники зумовили перехід від стихійної милостині до регламентованих форм соціальної опіки?

4. Наскільки ефективними були робітничі дома та виправні установи як засіб подолання бідності й девіантної поведінки?
5. Чому англійський «Закон про бідних» 1601 року став моделлю для інших країн і колоніальної Америки?

Контрольні запитання

1. Які основні соціально-економічні зміни в Європі XVI-XVII ст. вплинули на розвиток систем соціальної допомоги?
2. У чому полягала сутність і значення Єлизаветинського закону про бідних 1601 року?
3. Яку роль відігравали робітничі дома та богадільні в системі соціальної опіки Нідерландів і Німеччини?
4. Як Реформація вплинула на трансформацію церковної благодійності в Європі?
5. Які особливості мала організація соціальної допомоги в колоніальній Америці XVII-XVIII ст.?

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати структурований аналіз Єлизаветинського закону про бідних (1601 р.) як основи державного регулювання допомоги нужденним: визначити мету, основні механізми підтримки (для «працездатних» і «непрацездатних» бідних), інституційні інструменти реалізації та соціальні наслідки (таблиця або структурований текст із висновками).
2. Здійснити порівняльну характеристику державних моделей соціальної опіки в Англії, Франції, Нідерландах і німецьких землях у XVII–XVIII ст., виокремивши: а) інституції (шпитали, робітничі дома, богадільні, сирітські будинки); б) домінантні підходи (допомога/примус/контроль); в) цільові групи та г) джерела фінансування (порівняльна таблиця та короткий висновок).

3. Проаналізувати трансформацію церковного й світського благодійництва в Європі та Північній Америці у XVI–XVIII ст., обґрунтувавши, як Реформація та ідеї Просвітництва вплинули на зміну ролі церкви, громади й держави у підтримці нужденних (аналітичний огляд, 2 стор.).

Рекомендована література

Основна

1. Глазунов С. Нариси з історії соціальної роботи : навч. посіб. Дніпро : РВВ ДНУ, 2015. 116 с. URL: <http://repository.dnu.dp.ua:1100/upload/aa9ea0887ef1ee81205c9f4abf96447eGlazunov-Narisi-z-istoriyi-social'noyi-roboti.pdf>
2. Горілий А. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Вид-во «Астон», 2004. 174 с. URL: <https://salo.li/aaa057d>
3. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / уклад.: О. Кравченко, О. Матрос. Умань : РВЦ «Візаві», 2017. 117 с. URL: <https://salo.li/9b83707>
4. Тимчук Л., Звоздецька В., Білик Н. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2021. 198 с. <http://surl.li/xjnytx>
5. Фурман А., Підгурська М. Історія соціальної роботи : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с. URL: <https://salo.li/7c66770>

Додаткова

1. Войтович Л. В., Козак Н. Б., Овсінський Ю. В., Чорний М. І. Medium aevum : Середні віки : підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтович. Львів : «Тріада Плюс», 2010. 502 с. URL: <https://chtivo.org.ua/literature/navchalna/16207-medium-aevum-seredni-viki.html>
2. Дейвіс Норман. Європа : Історія / пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.
3. Іванов В. Історія держави і права : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с. URL: <https://textbook.com.ua/istoriya/1475042857>

4. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; [Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М., та ін. ; вступ. слово О. М. Бандурки]. Харків : Майдан, 2020. 618 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/344346655.pdf>
5. Омельчук В., Лісничка В. Релігійна політика стародавніх і середньовічних держав : навч. посіб. Київ : Персонал, 2011. 608 с. (Серія: Світові традиції державного управління. Вип. I). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lisnych_Viktorii/Relihiina_polityka_starodavni_kh_i_serednovichnykh_derzhav.pdf

ТЕМА 4. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЗВИТКУ БЛАГОДІЙНОСТІ У ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ ТА ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ (з кінця XVIII до кінця XIX ст.)

Мета заняття: сформувати цілісне уявлення про трансформацію благодійності в умовах індустріального суспільства, становлення соціального законодавства, спеціалізацію форм соціальної допомоги та зародження передумов професійної соціальної роботи.

Семінарське заняття 4 (2 год)

План

1. Епоха Просвітництва в Європі та її вплив на реформування системи піклування.
2. Основні тенденції в розвитку благодійності і піклування у XIX ст.
3. Розвиток спеціалізації соціальних установ і становлення професіоналізації працівників у XIX ст.
4. Зародження соціального страхування і «карцерна» система державної і суспільної опіки.

Розгляд теми доцільно розпочати з аналізу *соціально-економічних та ідейних змін кінця XVIII–XIX ст.*, зумовлених індустріалізацією, урбанізацією та формуванням масового робітничого класу. Варто підкреслити, що традиційні форми милостині та церковної благодійності виявилися недостатніми в умовах зростання соціальних ризиків, що сприяло пошуку нових, більш раціональних і системних моделей допомоги.

Перше питання доцільно розкрити шляхом ґрунтового аналізу філософських ідей доби *Просвітництва*, які сформували концептуальне підґрунтя модернізації системи соціальної допомоги. Рекомендується зосередитися на працях мислителів XVIII століття (*Й. Гердера, Т. Гоббса, Д. Лока, Вольтера, Д. Дідро, Ш. Л. де Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Ж. А. Кондорсе*

та ін.), у яких обґрунтовувалися ідеї соціальної відповідальності держави, природних прав людини, рівності перед законом та суспільного договору як основи взаємодії між владою і громадянами. У процесі аналізу необхідно показати, що в означений період благодійність поступово перестає трактуватися виключно як акт приватного милосердя й трансформується у соціально зумовлений суспільний обов'язок, спрямований на попередження бідності, соціальної маргіналізації та дезадаптації населення. Важливо акцентувати увагу на поступовому переході від емоційно-морально вмотивованих форм допомоги до раціоналізованих, інституційно впорядкованих моделей соціальної підтримки.

У межах опрацювання цього питання студентам доцільно також здійснити аналіз конкретних прикладів соціальних реформ кінця XVIII століття, які ілюструють еволюцію підходів до організації соціальної допомоги – від традиційних форм опіки до більш системних і гуманістичних моделей. Зокрема, варто звернути увагу на процеси реорганізації шпитальних установ у Франції, де в середині XVIII століття вони поступово трансформувалися з інституцій ізоляційного типу, призначених для утримання жебраків і хворих, у заклади з чітко окресленою лікувально-благодійною функцією.

Окремого аналізу потребує англійський досвід реформування системи допомоги бідним, пов'язаний з ухваленням у 1782 році *Закону про допомогу бідним (Закон Гілберта, Gilbert's Act)*, який започаткував більш гуманний підхід до підтримки нужденних. Законодавчі новації передбачали створення притулків без примусу до надмірної праці, а також посилення ролі місцевих громад у реалізації заходів соціальної допомоги, що сприяло децентралізації та підвищенню ефективності підтримки вразливих верств населення.

Доцільно також проаналізувати практику німецьких земель, де поширення набула концепція «розумної благодійності», що ґрунтувалася на поєднанні матеріальної підтримки з виховним впливом, моральною регуляцією поведінки та розвитком працездатності осіб, які перебували у складних життєвих обставинах. У процесі аналізу здобувачам варто визначити, яким чином

зазначені підходи вплинули на подальше становлення інституціоналізованих форм соціальної допомоги та заклали підґрунтя для професіоналізації соціальної роботи як окремого напрямку суспільної діяльності.

Під час опрацювання **другого питання** доцільно проаналізувати процес інституціоналізації благодійності у XIX столітті, зокрема посилення ролі громадських ініціатив, добродійних товариств і філантропічних організацій, які діяли паралельно з державними інституціями.

Для *Великобританії* показовим є становлення *Товариства з організації благодійності (Charity Organisation Society)* (1869), діяльність якого була спрямована на раціоналізацію допомоги та координацію благодійних зусиль, а також розвиток спеціалізованих організацій, зокрема *Барнардо/Barnardo's* (заснована 1866 року *Т. Барнардо (Thomas John Barnardo)* у Лондоні) і *Армія порятунку/The Salvation Army* (заснована в 1865 році як «*Східно-Лондонська християнська місія*» в Лондоні колишнім методистським проповідником *Вільямом Буттом/William Booth* (1829-1912) та його дружиною *Кемпін/ Catherine Booth* (1829-1890), орієнтованих на підтримку дітей і маргіналізованих груп населення). У *Франції* важливу роль відігравало *Товариство св. Вінсента де Поля/Société de Saint-Vincent-de-Paul* (1833, Париж), яке реалізовувало адресну допомогу бідним у поєднанні з конфесійними традиціями милосердя. У німецьких землях поширення набула концепція «*розумної благодійності*», представлена діяльністю руху *Внутрішня Місія/Inner Mission* (1848, *Віттенберг*), що поєднував матеріальну підтримку з виховним впливом і профілактикою соціальної дезадаптації.

Для *США* характерним стало формування потужного сектору громадської філантропії, зокрема *Рух поселення/Settlement movement* (Hull House, 1889), спрямованого на соціально-освітню підтримку мігрантів і міської бідноти. Окремої уваги заслуговує участь промисловців і підприємців у благодійній діяльності як ранньої форми соціальної відповідальності бізнесу: модельні робітничі поселення (*Bournville, Port Sunlight*) та освітні ініціативи, зокрема мережа бібліотек, профінансованих *Ендрю Карнері/Andrew Carnegie*. Зазначені

практики заклали підґрунтя для подальшої професіоналізації соціальної роботи та розвитку сучасних систем соціальної допомоги.

Третє питання доцільно присвятити процесу спеціалізації соціальних установ і професійної диференціації допомоги, що став характерною ознакою розвитку соціальної сфери у ХІХ столітті. У цей період відбувається чіткий поділ соціальних інституцій за функціональним призначенням, що було зумовлено ускладненням соціальної структури індустріального суспільства та зростанням кількості специфічних соціальних ризиків.

Зокрема, у сфері дитячої опіки формуються спеціалізовані притулки та сирітські будинки. Показовим прикладом є діяльність *Барнардо/Barnardo's*, яка створила розгалужену мережу дитячих притулків у *Великій Британії* та стала однією з перших організацій, орієнтованих виключно на захист і виховання безпритульних дітей. У *Франції* та *Німеччині* в ХІХ ст. активно розвивалися державні й конфесійні сирітські будинки (*orphelinats, Waisenhäuser*), що поєднували догляд, початкову освіту та професійну підготовку.

У сфері медико-соціальної допомоги відбувається відокремлення лікарень від загальних притулків для бідних. Якщо в попередні століття шпиталі виконували переважно ізоляційну функцію, то в ХІХ ст. вони поступово перетворюються на спеціалізовані лікувальні заклади. Прикладом є реформування міських лікарень у *Франції* та *Великій Британії*, а також поява психіатричних лікарень і санаторіїв для осіб із хронічними захворюваннями.

Окрему групу становлять установи для людей похилого віку та непрацездатних, зокрема богадільні та будинки престарілих, які діяли як у межах муніципальної опіки, так і за підтримки благодійних товариств. У *Німеччині* та *Англії* такі заклади часто фінансувалися місцевими громадами або промисловцями й мали на меті забезпечення мінімальних умов проживання та догляду.

Важливим напрямом спеціалізації соціальної допомоги у ХІХ столітті стало створення виправних і виховних установ для неповнолітніх та дорослих, орієнтованих не лише на ізоляцію, а й на соціальне перевиховання. У *Великій*

Британії поширення набули *реформаторії та індустріальні школи* (*reformatory schools, industrial schools*), діяльність яких регламентувалася спеціальним законодавством (*Reformatory Schools Act 1854; Industrial Schools Act 1857*) і поєднували навчання, трудове виховання та моральну корекцію поведінки дітей і підлітків із девіантними проявами. Паралельно функціонували *робітничі дома* (*workhouses*), створені в межах системи допомоги бідним після реформи Закону про бідних 1834 року. Хоча ці установи мали репресивні риси, у XIX ст. вони дедалі частіше розглядалися як інструмент соціальної дисципліни та перевиховання працездатних бідних через організовану працю та контрольовані умови життя.

У *Сполучених Штатах Америки* важливим прикладом спеціалізованих виховних установ стали реформаторії для неповнолітніх, зокрема *New York House of Refuge*, заснований у 1825 році. Цей заклад вважається одним із перших у світі спеціалізованих закладів для роботи з неповнолітніми правопорушниками. Його діяльність ґрунтувалася на ідеї морального перевиховання через поєднання дисципліни, навчання та праці, а не суто карального підходу. Аналогічні установи з'являлися й в інших штатах США, формуючи окремий напрям ювенальної опіки.

Для дорослого населення у *США* та країнах *Європи* характерним було створення *виправних установ і робітних колоній*, які поєднували позбавлення волі з примусовою працею та моральною регуляцією поведінки. Водночас упродовж XIX століття поступово утверджувалася ідея, що ефективна ресоціалізація можлива лише за умови індивідуального підходу до особи, урахування її соціального походження, рівня освіти та життєвих обставин.

У контексті спеціалізації соціальних інституцій важливо звернути увагу на появу нових професійних ролей і функцій: інспекторів з опіки, відвідувачів бідних, соціальних агентів, адміністраторів благодійних установ. Саме в XIX столітті формується практика систематичного обліку отримувачів допомоги, ведення індивідуальних справ, використання статистичних даних і звітності, що стало передумовою наукового осмислення соціальної допомоги. Ці процеси

заклали підґрунтя для подальшого становлення соціальної роботи як професійної діяльності та розвитку методів індивідуальної соціальної підтримки.

Висвітлення **четвертого питання** доцільно розпочати з аналізу становлення *соціального законодавства та систем соціального страхування* в XIX столітті, що стало відповіддю держав на нові соціальні ризики індустріального суспільства, пов'язані з масовою зайнятістю найманих працівників, виробничим травматизмом, хворобами, безробіттям і старістю. У цей період формується принципово нове розуміння соціальної відповідальності держави, яка поступово перебирає на себе функції правового регулювання та гарантування мінімального соціального захисту працюючого населення.

Показовим у цьому контексті є досвід *Німеччини*, де в 1880-х роках було закладено підвалини державної системи соціального страхування, пов'язаної з ім'ям *Отто фон Бісмарка* (*Otto von Bismarck, 1815-1898*). Прийняття законів про медичне страхування робітників (*Das Gesetz, betreffend der Krankenversicherung der Arbeiter, 1883*), страхування від нещасних випадків (*Das Unfallversicherungsgesetz, 1884*), а також страхування на випадок інвалідності та по старості (*Das Gesetz betreffend die Invaliditäts- und Alterssicherung der Arbeiter verabschiedet, 1889*) започаткувало модель соціального захисту, що ґрунтувалася на принципах обов'язковості, внесковості та розподілу відповідальності між державою, роботодавцями і працівниками. Ця система стала зразком для подальших соціальних реформ у країнах Європи.

У *Великій Британії* еволюція соціального законодавства відбувалася в умовах поєднання допомоги нужденним із політикою соціального контролю. Після реформи *Закону про бідних* 1834 року підтримка малозабезпечених значною мірою була пов'язана з перебуванням у робітних домах, де навмисно створювалися жорсткі умови проживання з метою стримування «залежності від допомоги». Водночас наприкінці XIX століття з'являються перші правові механізми захисту робітників від виробничих ризиків, зокрема *Закон про компенсацію робітникам за виробничі травми* (*The Workmen's Compensation Act,*

1897), що засвідчив поступовий перехід від карально-дисциплінарної логіки до визнання соціальних прав найманої праці.

Для *Франції* важливим етапом розвитку соціального законодавства стало ухвалення в 1898 році закону *про відповідальність за нещасні випадки, що сталися з робітниками на виробництві* (*La loi concernant les responsabilités des accidents dont les ouvriers sont victimes dans leur travail*, 9 avril 1898), який закріпив відповідальність роботодавців за шкоду, заподіяну працівникам, та сприяв формуванню механізмів матеріальної компенсації.

Поряд із розвитком соціального законодавства в XIX столітті поширюється так звана «карцерна» система опіки, що проявлялася у створенні робітних домів, виправних установ, виховних колоній та інших закладів закритого або напівзакритого типу. Такі інституції поєднували надання мінімальної допомоги з ізоляцією, примусовою працею та жорстким адміністративним контролем над особами, яких визначали як «асоціальні», «непрацездатні» або небажані для громадського порядку. Ця практика була поширеною як у *Великій Британії* та *Франції*, так і в *США*, де вона розглядалася як засіб підтримання соціальної дисципліни та порядку.

Узагальнюючи, слід наголосити на суперечливому характері соціальної політики XIX століття, в якій інституційне розширення соціального захисту поєднувалося з практиками примусу та соціального контролю. Критичне осмислення цієї амбівалентності є важливим для розуміння подальшої еволюції соціальної роботи, яка в XX столітті дедалі більше орієнтувалася на гуманістичні, правозахисні та клієнтоорієнтовані підходи.

Завершуючи, доцільно підсумувати, що кінець XVIII-XIX ст. став перехідним етапом від традиційної благодійності до інституалізованої соціальної роботи, заклавши підґрунтя для її професіоналізації у XX столітті.

Основні поняття і терміни

Соціальна відповідальність, соціальне законодавство, соціальне страхування, спеціалізація соціальних установ, карцерна система, робітні доми, виправні установи, виховні колонії.

Проблемні питання

1. Чому ідеї Просвітництва стали каталізатором реформування системи соціальної допомоги?
2. У чому полягає відмінність між традиційною благодійністю та інституціоналізованими формами соціальної підтримки XIX ст.?
3. Які позитивні та негативні наслідки мала спеціалізація соціальних установ?
4. Чи можна вважати «карцерну» систему опіки формою соціального захисту з позицій сучасної соціальної роботи?

Контрольні запитання

1. Які соціально-економічні чинники зумовили трансформацію благодійності у XIX ст.?
2. Назвіть основні напрями розвитку благодійності в Західній Європі та Північній Америці в досліджуваний період.
3. Які передумови сприяли появі соціального законодавства та соціального страхування?
4. У чому полягала сутність «карцерної» системи соціальної опіки?

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати конспект (1,5-2 стор.) про вплив ідей Просвітництва на реформування системи піклування в Європі: виокремити основні ідеї (права людини, раціоналізація допомоги, соціальна відповідальність держави) та пояснити, як вони змінили розуміння благодійності (від приватного милосердя до суспільного обов'язку).

2. Скласти порівняльну таблицю «Благодійність і піклування у ХІХ ст.: Європа – Північна Америка», у якій відобразити щонайменше чотири позиції порівняння: основні суб'єкти (державна/церква/добродійні товариства/бізнес/громади); цільові групи; домінантні форми допомоги; механізми координації та контролю (облік, відвідування бідних, інспекція тощо). Додати короткий висновок (5–7 речень).
3. Написати проблемно-аналітичну нотатку (до 2 стор.) на тему: «Соціальне страхування і «карцерна» система опіки: захист чи соціальний контроль?» У тексті: коротко окреслити зародження соціального страхування (на прикладі Німеччини/Бісмарківських реформ або інших кейсів); охарактеризувати ознаки «карцерної» опіки (робітні доми, виправні та виховні установи, ізоляція, примус); подати аргументований висновок щодо амбівалентності соціальної політики ХІХ ст.

Рекомендована література

Основна

1. Глазунов С. Нариси з історії соціальної роботи : навч. посіб. Дніпро : РВВ ДНУ, 2015. 116 с. URL: <http://repository.dnu.dp.ua:1100/upload/aa9ea0887ef1ee81205c9f4abf96447eGlazunov-Narisi-z-istoriyi-social'noyi-roboti.pdf>
2. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / уклад.: О. Кравченко, О. Матрос. Умань : РВЦ «Візаві», 2017. 117 с. URL: <https://salo.li/9b83707>
3. Тимчук Л., Звоздецька В., Білик Н. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2021. 198 с. <http://surl.li/xjnytx>
4. Фурман А., Підгурська М. Історія соціальної роботи : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с. URL: <https://salo.li/7c66770>

Додаткова

1. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с. URL: <https://mgmedkoledg.kl.com.ua/wp-content/uploads/2024/04/Suchasna-sotsialna-robota.pdf>
2. Barnardo's. *Wikipedia. The Free Encyclopedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Barnardo%27s>
3. Charity Organisation Societie. *Wikipedia. The Free Encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Charity_Organisation_Society
4. Riva M., Cesana G. The charity and the care: the origin and the evolution of hospitals. *European Journal of Internal Medicine*. 2013. Vol. 24. Issue 1. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0953620512002890>
5. Société de Saint-Vincent-de-Paul. *Wikipedia. L'encyclopédie libre*. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Soci%C3%A9t%C3%A9_de_Saint-Vincent-de-Paul
6. The Salvation Army. *Wikipedia. The Free Encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Salvation_Army

ТЕМА 5. СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ (друга пол. XIX - поч. XX ст.)

Мета заняття: сформувати цілісне уявлення про передумови, етапи та основні напрями становлення соціальної роботи як професійної діяльності, з'ясувати роль наукових ідей, громадських ініціатив та освітніх інституцій у процесі її інституалізації наприкінці XIX - на початку XX століття.

Семінарське заняття 5 (2 год)

План

1. Соціально-економічні та ідейні передумови професіоналізації соціальної роботи.
2. Основні моделі становлення професійної соціальної роботи (*Charity Organization Movement* та *Settlement Movement*).
3. Формування методів і принципів професійної соціальної роботи.
4. Інституалізація соціальної роботи: підготовка кадрів, професійні об'єднання та стандарти діяльності.

Висвітлення *першого питання* доцільно розпочати з аналізу соціально-економічних трансформацій другої половини XIX століття, зумовлених індустріалізацією, урбанізацією та масовою міграцією населення до міст. Ці процеси спричинили ускладнення соціальної структури суспільства, зростання масштабів бідності, безробіття, житлової перенаселеності, дитячої безпритульності та інших форм соціальної дезадаптації, що виявили обмеженість традиційних форм благодійності та опіки.

За цих умов соціальна допомога поступово виходить за межі приватної філантропії й церковного милосердя та набуває рис системно організованої суспільної діяльності. Розширення функцій держави й органів місцевого самоврядування, розвиток соціального законодавства та становлення перших систем соціального страхування створили інституційні передумови для

формування професійних підходів у сфері соціальної допомоги. Показовим прикладом є запровадження в *Німеччині* в 1880-х роках системи обов'язкового соціального страхування (хвороба, нещасні випадки, старість та інвалідність), яка засвідчила перехід до державної відповідальності за соціальний захист найманих працівників.

Важливу роль у цьому процесі відіграли ідеї Просвітництва, позитивізму та соціальних реформ, які сприяли раціоналізації соціальної допомоги й утвердженню наукового підходу до аналізу соціальних проблем. Активний розвиток соціології, статистики, соціальної медицини та психології зумовив перехід від морально-етичного осмислення бідності до її наукового вивчення, що, своєю чергою, актуалізувало потребу у спеціальній підготовці осіб, залучених до соціальної роботи. Таким чином, професіоналізація соціальної роботи постала як результат поєднання структурних змін індустріального суспільства та еволюції соціальної думки, що зумовило формування соціальної роботи як самостійної, науково обґрунтованої та суспільно значущої професійної діяльності.

Розгляд *другого питання* доцільно зосередити на аналізі двох провідних моделей становлення професійної соціальної роботи наприкінці XIX - на початку XX століття, які визначили методологічні орієнтири й ціннісні засади подальшого розвитку цієї сфери, а саме: організаційно-раціональної моделі соціальної допомоги *Charity Organization Movement* та соціально-громадської моделі *Settlement Movement*. У процесі опрацювання матеріалу важливо акцентувати увагу на їхніх концептуальних відмінностях, цілях, інструментарії та трактуванні ролі соціального працівника.

Аналізуючи *Charity Organization Movement*, слід показати, що ця модель сформувалася як реакція на фрагментарність і неузгодженість благодійної діяльності в умовах індустріального міста. Її представники прагнули раціоналізувати систему допомоги шляхом координації благодійних ініціатив, запобігання дублюванню підтримки та впровадження чітких критеріїв надання допомоги. Принципово важливим є те, що саме в межах цього руху

утверджується індивідуалізований підхід до клієнта, практика вивчення життєвих обставин нужденних, систематичний облік і документування випадків, а також формується *метод «ведення випадку»*, який у подальшому став одним із базових у професійній соціальній роботі. Водночас доцільно звернути увагу на внутрішні обмеження цієї моделі, зокрема на тенденцію до моральної оцінки бідності та розмежування отримувачів допомоги на «гідних» і «негідних».

На відміну від цього, *сеттлмент-рух/Settlement Movement* виник як критична альтернатива надмірно раціоналізованому й адміністративному підходу організованої благодійності. Ця модель була зорієнтована на роботу безпосередньо в середовищі проживання соціально вразливих груп, передусім міських бідних, мігрантів і робітників. У межах *Settlement Movement* соціальна допомога поєднувалася з освітньою, культурною та громадською діяльністю, а соціальний працівник поставав не лише як фахівець, а й як активний учасник життя громади. Такий підхід сприяв утвердженню ідей соціальної солідарності, громадянської участі та орієнтації соціальної роботи на зміну соціального середовища, а не винятково на індивідуальну корекцію проблем.

У процесі викладу питання доцільним є порівняльний аналіз зазначених моделей за такими параметрами, як об'єкт і рівень втручання (індивідуальний чи громадський), використовувані методи, уявлення про причини бідності, професійна роль соціального працівника та очікувані результати соціальної допомоги. Застосування такого підходу дає змогу усвідомити, що професійна соціальна робота від початку формувалася як поліметодична та багатовимірна діяльність, у межах якої співіснували різні концепції розв'язання соціальних проблем.

Підсумовуючи, варто зазначити, що *Charity Organization Movement* і *Settlement Movement*, попри принципові ідейні відмінності, здійснили вирішальний вплив на професіоналізацію соціальної роботи, формування її методичного інструментарію, етичних орієнтирів і суспільної ролі. Їхній досвід заклав підґрунтя для подальшого розвитку теорії та практики соціальної роботи

у XX столітті й зберігає методологічну цінність для сучасних моделей соціальної допомоги.

У *третьому питанні* необхідно зосередити увагу на аналізі процесу формування методичного та принципового підґрунтя професійної соціальної роботи наприкінці XIX - на початку XX століття, коли соціальна допомога остаточно виходить за межі стихійної благодійності та трансформується у цілеспрямовану, системно організовану й науково обґрунтовану діяльність. Доцільно показати, що саме в цей період відбувається становлення базових методів соціальної роботи, значна частина яких зберігає актуальність у сучасній професійній практиці.

У процесі висвітлення питання слід акцентувати увагу на формуванні *індивідуальної соціальної роботи* як провідного напрямку професійної діяльності. Визначальне значення в цьому контексті набуває метод «ведення випадку», що передбачав комплексне вивчення життєвої ситуації клієнта, аналіз його потреб, ресурсів і соціального оточення, а також планування та координацію допомоги з боку різних інституцій. Теоретичне обґрунтування цього підходу пов'язується з діяльністю *Мері Річмонд/Mary Richmond* (1861-1928), яка у працях *Social Diagnosis* (1917) та *What Is Social Case Work?* (1922) заклала наукові основи casework як професійної технології соціальної допомоги, наголошуючи на системному аналізі соціальної ситуації клієнта та міжвідомчій взаємодії.

Подальший розвиток індивідуально орієнтованих методів соціальної роботи був пов'язаний з утвердженням міждисциплінарного підходу, що поєднував соціальні, медичні та психологічні знання. Показовою у цьому контексті є діяльність *Річарда Кабота/Richard Cabot* (1868-1939), американського лікаря та соціального реформатора, який одним із перших обґрунтував необхідність урахування соціальних чинників у процесі медичної діагностики й лікування. Запровадження ним практики соціального супроводу пацієнтів у лікарнях сприяло становленню медико-соціальної роботи та поглибленню індивідуального підходу до аналізу життєвих обставин клієнта.

Окрему увагу доцільно приділити розвитку групових і громадсько-орієнтованих форм соціальної роботи, які формувалися під впливом сетлмент-руху та соціально-реформаторських ініціатив. У межах цих підходів соціальна допомога поєднувалася з освітньою, виховною та культурно-просвітницькою діяльністю, а також була спрямована на активізацію місцевих громад і поліпшення соціального середовища проживання вразливих груп населення. Визначальну роль у розвитку зазначених підходів відіграла *Джейн Аддамс/Jane Addams* (1860-1935), ідейна лідерка сетлмент-руху в США, яка розглядала соціальну роботу як форму громадянської участі та інструмент соціальних перетворень. Заснований за її ініціативою *Галл-Гауз (Hull House)* у Чикаго став одним із перших і найбільш впливових соціальних поселень, у межах якого реалізовувалися програми освіти дорослих, підтримки мігрантів, захисту прав жінок і дітей, розвитку місцевих спільнот та соціальної адвокації.

Практика *Галл-Гауз* сприяла становленню підходів до роботи в громаді, формуванню уявлень про соціального працівника як посередника між особою, спільнотою та суспільними інституціями, а також утвердженню ідеї соціальної роботи як діяльності, орієнтованої не лише на подолання індивідуальних проблем, а й на структурні соціальні зміни.

Водночас європейський вимір формування професійних методів і принципів соціальної роботи пов'язується з діяльністю *Елісе Саломон/Alice Salomon* (1872-1948), яка наголошувала на необхідності поєднання практичної соціальної допомоги з теоретичною підготовкою, етичними нормами та науковим аналізом соціальних проблем. Її підхід сприяв утвердженню принципів професіоналізму, відповідальності та наукової обґрунтованості соціальної роботи, що стало важливим кроком на шляху її подальшої інституалізації.

У процесі викладу важливо наголосити на поступовому формуванні принципів професійної соціальної роботи, зокрема індивідуалізації допомоги, конфіденційності, поваги до гідності людини, професійної відповідальності за результати втручання та наукової обґрунтованості практичних рішень. Активне використання статистичних даних, соціальних обстежень і емпіричних

досліджень сприяло переходу від морально-оцінного підходу до аналітичного осмислення соціальних проблем.

Завершуючи розгляд питання, доцільно підкреслити, що формування методів і принципів професійної соціальної роботи стало основною умовою її інституалізації, забезпечило відокремлення соціальної роботи від філантропії та заклало підґрунтя для розвитку її теорії і практики у XX столітті.

Розкриваючи зміст **четвертого питання**, доцільно зосередити увагу на аналізі процесу інституалізації соціальної роботи як професійної діяльності наприкінці XIX - на початку XX століття, що виявився у створенні системи професійної підготовки кадрів, формуванні професійних об'єднань та поступовому закріпленні стандартів і норм професійної діяльності. Важливо показати, що саме інституалізація забезпечила перехід соціальної роботи від добровільної та напіваматорської практики до суспільно визнаної професії, інтегрованої в систему соціальної політики.

У процесі висвітлення питання слід проаналізувати становлення спеціалізованої освіти для соціальних працівників. Доцільно підкреслити, що перші навчальні програми з підготовки кадрів у сфері соціальної роботи виникли на базі благодійних і філантропічних організацій, а згодом були інтегровані в систему вищої освіти. Показовим у цьому контексті є створення у 1898 році в *Нью-Йорку New York School of Philanthropy*, яка започаткувала систематичну підготовку соціальних працівників, поєднуючи теоретичне навчання з практичною діяльністю. Вагомий внесок у розроблення навчальних програм і професійних стандартів підготовки кадрів зробили такі діячі, як *Мері Річмонд*, яка наполягала на науковому характері соціальної роботи, та *Аліс Саломон*, що відіграла ключову роль у формуванні системи професійної освіти соціальних працівників у Європі.

Окрему увагу доцільно приділити формуванню професійних об'єднань, які відіграли визначальну роль у консолідації фахівців, захисті професійних інтересів і виробленні спільних підходів до діяльності. Такі об'єднання сприяли утвердженню професійної ідентичності соціальних працівників, розвитку

наукових досліджень і поширенню кращих практик соціальної допомоги. У цьому контексті важливо наголосити на ролі професійних дискусій початку ХХ ст., зокрема навколо питання визнання соціальної роботи як самостійної професії, що було предметом обговорення у працях і виступах *Абрагама Флекснера/Abraham Flexner* (1866-1959).

Окремо варто наголосити на поступовому формуванні стандартів професійної діяльності та етичних норм, які регулювали взаємини між соціальним працівником і клієнтом, визначали вимоги до професійної компетентності, конфіденційності, відповідальності та дотримання прав людини. Запровадження стандартів сприяло уніфікації практик соціальної роботи, підвищенню якості соціальних послуг і зміцненню суспільної довіри до професії. Згодом ці процеси знайшли інституційне оформлення у діяльності національних професійних асоціацій, зокрема *Національна асоціація соціальних працівників/National Association of Social Workers*, які відіграли провідну роль у розробленні етичних кодексів і професійних стандартів соціальної роботи.

Завершуючи розгляд четвертого питання, доцільно підкреслити, що інституалізація соціальної роботи стала визначальним етапом її професійного становлення, забезпечила формування системи підготовки кадрів, професійного самоврядування та нормативного регулювання діяльності. Саме ці процеси заклали підґрунтя для подальшого розвитку соціальної роботи як автономної, науково обґрунтованої та соціально значущої професії у ХХ столітті.

Основні поняття і терміни

Професіоналізація соціальної роботи, інституалізація соціальної роботи, соціальна допомога, соціальне страхування, рух організованої благодійності, сетлмент-рух, індивідуальна соціальна робота, професійна підготовка соціальних працівників, професійні об'єднання соціальних працівників.

Проблемні питання

1. Чи була професіоналізація соціальної роботи неминучим наслідком індустріалізації, чи вона стала результатом цілеспрямованої діяльності соціальних реформаторів?
2. У чому полягають концептуальні суперечності між *Charity Organization Movement* і *Settlement Movement*, та чи можна вважати їх взаємодоповнювальними моделями?
3. Наскільки метод «ведення випадку» сприяв гуманізації соціальної допомоги, а в чому його потенційні обмеження?
4. Чи можна поєднати індивідуально-орієнтований і громадсько-орієнтований підходи в межах професійної соціальної роботи без втрати її ефективності?

Контрольні запитання

1. Які соціально-економічні чинники зумовили становлення соціальної роботи як професійної діяльності у другій половині XIX століття?
2. У чому полягає сутність *Charity Organization Movement* та які його основні здобутки для розвитку соціальної роботи?
3. Яку роль відіграв сетлмент-рух у формуванні групових і громадських форм соціальної роботи?
4. У чому полягає внесок *Мері Річмонд*, *Річарда Кабота*, *Джейн Адамс* та *Алісе Саломон* у розвиток методів і принципів професійної соціальної роботи?
5. Які основні етапи та інституційні форми інституалізації соціальної роботи наприкінці XIX - на початку XX століття?

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати структурований огляд (1,5–2 стор.) на тему: «Передумови професіоналізації соціальної роботи (друга пол. XIX ст.)». У тексті виокремити: а) соціально-економічні чинники (індустріалізація,

урбанізація, міграція, нові соціальні ризики); б) ідейно-наукові чинники (позитивізм, соціальні реформи, розвиток соціології/статистики/соціальної медицини); в) інституційні передумови (розширення функцій держави, соціальне законодавство, соціальне страхування).

2. Написати аналітичний коментар (до 2 стор.) про внесок визначних постатей у становлення методів соціальної роботи: *Мері Річмонд, Джейн Аддамс, Річард Кабот, Алісе Саломон*. Для кожної постаті визначити: основний напрям/ідею; інструменти/практики, які вони розвивали; значення для сучасної соціальної роботи (1–2 узагальнення).
3. Підготувати довідку-схему (1–2 стор.) «Інституалізація соціальної роботи: освіта, професійні об'єднання, стандарти». Включити: приклади ранніх освітніх ініціатив (школи філантропії/соціальної роботи, стажування, практична підготовка); форми професійної консолідації (асоціації, конференції, професійні дискусії); елементи стандартизації (вимоги до компетентностей, документація випадку, етичні норми, критерії якості допомоги). Завершити висновком: як інституалізація змінила статус соціальної роботи.

Рекомендована література

Основна

1. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / уклад.: О. Кравченко, О. Матрос. Умань : РВЦ «Візаві», 2017. 117 с. URL: <https://salolibrary.org/9b83707>
2. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник. Київ : Каравела, 2009. 368 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/426237.pdf
3. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с. https://www.researchgate.net/profile/Tetyana-Semigina/publication/342003632_Sucasna_socialna_robota/links/5eddf6ae299bf1d20bd86768/Sucasna-socialna-robota.pdf

4. Фурман А., Підгурська М. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с. URL: <https://salo.li/7c66770>

Додаткова

1. Горілий А. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Вид-во «Астон», 2004. 174 с. URL: <https://salo.li/aaa057d>
2. A Brief History of Social Work. From the English Poor Laws to the Progressive Policies of President Barack Obama. URL: https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/38142_Chapter2.pdf?utm_source=chatgpt.com
3. Davis A. Celebrating 100 Years of Social Work.
4. Historical Development of Social Work. Chapter 2 in Bernstein A., & Gray M. Social Work: A Beginner's Text. Pretoria : Juta, 1996. URL: https://www.academia.edu/8978275/Social_Work_A_Beginners_Text_Chapter_2_Historical_Development_of_Social_Work?utm_source=chatgpt.com
5. Social Work Practice: History and Evolution. *Encyclopedia of Social Work*. P. 138-144. URL: https://socwork.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/1022/2019/07/Encyclopedia-of-Social-Work.pdf?utm_source=chatgpt.com

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

а) основна

1. Глазунов С. Нариси з історії соціальної роботи : навч. посіб. Дніпро : РВВ ДНУ, 2015. 116 с. URL: <http://repository.dnu.dp.ua:1100/upload/aa9ea0887ef1ee81205c9f4abf96447eGlazunov-Narisi-z-istoriyi-social'noyi-roboti.pdf>
2. Горілий А. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Вид-во «Астон», 2004. 174 с. URL: <https://salo.li/aaa057d>
3. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / уклад.: О. Кравченко, О. Матрос. Умань : РВЦ «Візаві», 2017. 117 с. URL: <https://salo.li/9b83707>
4. Кубіцький С. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. Київ : ДАКККиМ, 2009. 298 с. URL: <https://lib.duan.edu.ua/images/PDF/sotsia/sotsia2.pdf>
5. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник. Київ : Каравела, 2009. 368 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/426237.pdf
6. Поліщук В., Янкович О. Історія соціальної педагогіки та соціальної роботи : курс лекцій. Тернопіль : ТДПУ. 2009. 256 с. URL: <https://www.info-library.com.ua/books-book-118.html>
7. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tetyana-Semigina/publication/342003632_Sucasna_socialna_robota/links/5eddf6ae299bf1d20bd86768/Sucasna-socialna-robota.pdf
8. Тимчук Л., Звоздецька В., Білик Н. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2021. 198 с. URL: <http://surl.li/xjnytx>
9. Фурман А., Підгурська М. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с. URL: <https://salo.li/7c66770>
10. Mann Michael. The Sources of Social Power : Volume 1 : A History of Power from the Beginning to AD 1760. Cambridge University Press 1986, 2012.

http://lib.ysu.am/disciplines_bk/f362d6096731335291d37c0f48cfc636.pdf

б) додаткова

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/1/O_%20Epel_T_Liakh_I_Silantieva_APSR_FPSRSO_KSPSR.pdf.pdf
2. Войтович Л. В., Козак Н. Б., Овсінський Ю. В., Чорний М. І. Medium aevum : Середні віки : підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтович. Львів : «Тріада Плюс», 2010. 502 с. URL: <https://chtivo.org.ua/literature/navchalna/16207-medium-aevum-seredni-viki.html>
3. Гоц Л. Історія культури Європи Раннього нового часу : навч. посіб. Київ : НАКККиМ, 2019. 112 с. URL: <https://surl.li/uyicwd>
4. Дейвіс Норман. Європа : Історія / пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с. URL: <https://archive.org/details/dejvis2001/page/n1158/mode/1up>
5. Дубич К. Історія і теорія соціального забезпечення в Україні та за кордоном : навч. посіб. Т. 1. Львів : Вид-во «Магнолія 2006», 2024. 272 с. URL: https://magnolia.lviv.ua/wp-content/uploads/2024/04/DUBYCH-TOM-PERSHYI_zmist-1.pdf
6. Зубрицький І. Теорія та методи соціальної роботи : довідник для студентів. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2023. 254 с. URL: <http://ir.dspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/3843>
7. Іванов В. Історія держави і права : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с. URL: <https://textbook.com.ua/istoriya/1475042857>
8. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; [Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін

- М. Ю., Головка О. М., та ін. ; вступ. слово О. М. Бандурки]. Харків : Майдан, 2020. 618 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/344346655.pdf>
9. Ісхакова А. В., Мірошніченко С. В. Історія стародавнього світу. Схід, Греція, Рим : навч.-метод. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2024. 315 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059508.pdf>
- 10.Омельчук В., Лісничка В. Релігійна політика стародавніх і середньовічних держав : навч. посіб. Київ : Персонал, 2011. 608 с. (Серія: Світові традиції державного управління. Вип. I). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lisnycha_Viktoriiia/Relihiina_polityka_starodavni_kh_i_serednovichnykh_derzhav.pdf
- 11.A Brief History of Social Work. From the English Poor Laws to the Progressive Policies of President Barack Obama. URL: https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/38142_Chapter2.pdf?utm_source=chatgpt.com
- 12.Cree V.E. Social Work and Society // Blackwell Companion to Social Work / Ed. by M. Davies. 2nd edition. Blackwell, Oxford, 2002. URL: <https://books.google.gg/books?id=Er5lT5EHtG0C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
- 13.Historical Development of Social Work. Chapter 2 in Bernstein A., & Gray M. Social Work: A Beginner's Text. Pretoria : Juta, 1996. URL: https://www.academia.edu/8978275/Social_Work_A_Beginners_Text_Chapter_2_Historical_Development_of_Social_Work?utm_source=chatgpt.com
- 14.Lymbery M. The History and Development of Social Work // Social Work with Older People : context, policy, and practice. London: Sage Publications, 2005. URL: https://uk.sagepub.com/sites/default/files/upmbinaries/9812_039472ch02.pdf
- 15.McNutt J. Social Work Practice : History and Evolution. *Encyclopedia of Social Work*. National Association of Social Workers & Oxford University Press. 2019.

- P. 138-141. URL: <https://socwork.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/1022/2019/07/Encyclopedia-of-Social-Work.pdf>
16. Pierson John H. A New History of Social Work Values and Practice in the Struggle for Social Justice. 2022. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780429659096_A41590458/preview-9780429659096_A41590458.pdf
17. Social Work Practice : History and Evolution. *Encyclopedia of Social Work*. P. 138-144. URL: https://socwork.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/1022/2019/07/Encyclopedia-of-Social-Work.pdf?utm_source=chatgpt.com
18. Tannenbaum N., Reisch M. From Charitable Volunteers to Architects of Social Welfare: A Brief History of Social Work. School of Social Work. University of Michigan. URL: <https://ssw.umich.edu/about/history/brief-history-of-social-work>
19. The Evolution of Social Work : Historical Milestones. Simmons University. URL: <https://online.simmons.edu/blog/evolution-social-work-historical-milestones/>
20. The Fascinating History of Social Work in the U.S. REGIS. May 3. 2023. URL: <https://online.regiscollege.edu/blog/history-of-social-work>

в) періодичні видання

1. Заборовський В., Заборовська С. Історичні витoki інституту опіки дітей, позбавлених батьківського піклування до часів проголошення незалежності України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 20-26. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/4.pdf>
2. Моргай Л. Історія становлення соціальної роботи в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2019. Вип. 2. С. 33-38. URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/158414>
3. Яремчук С., Гнатчук О., Шестакова К. Еволюція систем соціального захисту : від концепцій до сучасної практики. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія : Юридична*. 2023. Вип. 38. С. 206-214. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8150/892-Article%20Text-1611-1-10-20230907.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- 21.. Czarnecki P. The History of Social Work. *Prosopon. Europejskie Studia Społeczno-Humanistyczne*. 2014. # 8 (2). S. 169-183. URL: [file:///C:/Users/911/Downloads/The_History_of_Social_Work%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/911/Downloads/The_History_of_Social_Work%20(5).pdf)
1. Luguet W., Tomczak S. M. The Origin and Evolution of the Term «Social Work». *The Journal of Sociology & Social Welfare*. 2022. Vol. 49. Iss. 2. Article 4. P. 64-92. URL: https://www.researchgate.net/publication/370393467_The_Origin_and_Evolution_of_the_term_Social_Work
 2. Riva M., Cesana G. The charity and the care: the origin and the evolution of hospitals. *European Journal of Internal Medicine*. 2013. Vol. 24. Issue 1. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0953620512002890>
 3. Ruth Betty J. A History of Social Work in Public Health. *American Journal of Public Health*. 2017. 107 (S3). P. 236-242. URL: https://www.researchgate.net/publication/321788845_A_History_of_Social_Work_in_Public_Health

г) методичне забезпечення

1. Гладченко С. Історія соціальної роботи в Україні та за кордоном : методичні вказівки для самостійної роботи студентів на пряму підготовки 231 «Соціальна робота». Одеса : ФПРС ОНУ імені І. Мечникова, 2018. 20 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d4cebe10-f083-496c-b75a-62ac1611d9b8/content>
2. Історія соціальної роботи : електронні методичні рекомендації з курсу для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота / уклад. : Л. Дунаєва, О. Войтович. Одеса, 2023. 34 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d15d9607-52e4-46f5-b8b9-5d978347e618/content>
3. Стремєцька В. Історія соціальної роботи : методичні рекомендації до курсу. Миколаїв : Видавництво МГДУ ім. Петра Могили, 2004. 76 с. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/metodser/8/20.pdf>

4. Теорія та історія соціальної роботи – 1: Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни : навч. посіб. для студ. спеціальності 231 Соціальна робота / уклад. : О. Потіщук. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 22 с. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/caff5d2b-03c0-4a10-98b2-a0f3a5daf18b/content>
5. Тимчук Л. Методичні рекомендації до курсу «Історія соціальної роботи». Чернівці, 2023. 59 с. URL: <https://surl.li/yzkgfj>

ГЛОСАРІЙ ПЕРСОНАЛІЙ

АДДАМС Джейн (Jane Addams; 1860-1935) – американська соціальна реформаторка, ідейна лідерка сетлмент-руху. Засновниця *Hull House (Галл-Гауз)* у Чикаго; розглядала соціальну роботу як форму громадянської участі та інструмент соціальних змін.

АЛІНСЬКИЙ Саул (Saul Alinsky; 1909-1972) – американський соціальний реформатор і теоретик громадської організації (community organization / community organizing), один із засновників радикально-практичного підходу до роботи з громадами. Розробив інструменти мобілізації місцевих спільнот, соціальної адвокації та колективних дій, спрямованих на перерозподіл влади й ресурсів. Його ідеї суттєво вплинули на розвиток *community organizing* у соціальній роботі та суміжних сферах.

АРНШТЕЙН Шеррі Філіс (Sherry Phyllis Arnstein; 1930-1997) – американська дослідниця громадської участі та соціальної політики. Авторка концепції «*драбини участі громадян*» (*Ladder of Citizen Participation*, 1969), у якій запропонувала аналітичну модель рівнів залучення громадян – від маніпуляції та формальної консультації до реального партнерства й громадського контролю. Її підхід став методологічною основою для розвитку партисипативних практик у соціальній роботі, місцевому самоврядуванні та розвитку громади.

БЕВЕРИДЖ Вільям (William Henry Beveridge; 1879-1963) – британський економіст, соціальний реформатор, один із засновників сучасної держави загального добробуту. Автор «*Звіту Бевериджа*» (1942), у якому обґрунтував необхідність комплексної системи соціального забезпечення для боротьби з «п'ятьма соціальними лихами»: бідністю, хворобами, безробіттям, неосвіченістю та житловою незабезпеченістю. Його ідеї стали концептуальною основою післявоєнної соціальної політики у Великій Британії та справили вирішальний вплив на інституалізацію соціальної роботи в межах державних систем соціального захисту.

БЕЙЛІ Рой (Roy Bailey; 1935-2018) – британський дослідник і теоретик, один із представників *радикальної соціальної роботи*. У своїх працях акцентував увагу на структурних причинах соціальної нерівності, ролі держави та класових відносин, розглядаючи соціальну роботу як інструмент соціальної критики й трансформації.

БРЕЙК Майкл (Michael Brake; нар. 1948) – британський соціолог, науковець, провідний теоретик *радикального напрямку в соціальній роботі*. Співавтор праць, присвячених аналізу соціального контролю, молодіжної політики та взаємозв'язку соціальної роботи з владними структурами. Його ідеї сприяли формуванню критичного бачення професійної ролі соціального працівника та розвитку соціально-орієнтованої практики.

БРЕКІНРІДЖ Софонісба Престон (Sophonisba Preston Breckinridge; 1866-1948) – американська соціологиня, юристка, соціальна реформаторка, одна з піонерок академічної соціальної роботи. Співпрацювала з Джейн Аддамс у *Hull House (Галл-Гауз)*, була пов'язана з Чиказькою школою соціології. Відіграла ключову роль у впровадженні соціальної роботи до системи університетської освіти, розвитку емпіричних досліджень бідності, соціальної політики та соціального законодавства. Сприяла професіоналізації соціальної роботи та її науковому визнанню.

БУТ Чарльз (Charles Booth; 1840-1916) – британський соціальний дослідник, піонер емпіричного вивчення бідності. Автор масштабного дослідження життя та праці населення Лондона, що довело структурний характер бідності. Його методи соціального картографування стали важливим інструментом соціальної роботи та соціальної політики.

ВЕДЖВУД Сесіль (Cecile Wedgwood; 1873-1956) – британська соціальна дослідниця, громадська діячка, пов'язана з діяльністю *Тойнбі Хол (Toynbee Hall)* у Лондоні. Працювала над проблемами бідності, соціальної нерівності та житлових умов робітничого класу. Її діяльність сприяла розвитку емпіричних досліджень у соціальній роботі та посиленню зв'язку між громадською практикою і соціальною політикою.

ВІЛСОН Білл (Bill Wilson; 1895-1971) – американський соціальний активіст, співзасновник руху *Анонімних алкоголіків (АА)*, один із розробників концепції *12 кроків*. Дотримуючись дванадцятої традиції анонімності АА, Білл Вілсон широко відомий як «Білл В.» або «Вексель». Його підхід ґрунтувався на принципах добровільності, взаємної підтримки, рівності учасників і відповідальності за власні зміни. Ідеї Білла Вілсона справили значний вплив на становлення групової соціальної роботи, практик підтримки осіб із залежностями та розвиток немедикалізованих моделей соціальної реабілітації.

ГАМІЛЬТОН Гордон (Gordon Hamilton; 1892-1977) – американський теоретик соціальної роботи, один із провідних представників психодинамічного напрямку casework. Наголошував на глибокому аналізі особистісних і соціальних чинників проблем клієнта. Його підходи вплинули на формування клінічної соціальної роботи у ХХ столітті.

ГАРТМАН Енн (Ann Hartman; 1931-2009) – американська дослідниця та педагог у сфері соціальної роботи, відома як розробниця методів *екологічної оцінки* клієнтської ситуації, зокрема *екокартування (eco-mapping)* та *генограми*. Її підходи сприяли системному аналізу взаємодії особи з соціальним оточенням, міжінституційними зв'язками та ресурсами громади, що стало важливим інструментом сучасної індивідуальної та сімейної соціальної роботи.

ГІЛЛ Октавія (Octavia Hill; 1838-1912) – англійська соціальна реформаторка, філантропка, одна з піонерок соціальної роботи у сфері житлової політики та громадської опіки. Відома розробленням моделі управління соціальним житлом, що поєднувала матеріальну підтримку з індивідуальним супроводом, моральною відповідальністю та залученням мешканців до самоорганізації. Її підхід справив істотний вплив на розвиток професійної соціальної роботи, зокрема методів індивідуальної допомоги, роботи з громадами та соціального житлового менеджменту.

ГЛАССЕР Вільям (William Glasser; 1925-2013) – американський психіатр і психолог, автор теорії вибору та реаліті-терапії. Підкреслював відповідальність

особи за власні рішення та поведінку. Його підходи вплинули на розвиток консультування, ресоціалізації та практик підтримки в соціальній роботі.

ГОФФМАН Ірвінг (Erving Goffman; 1922-1982) – канадсько-американський соціолог, один із провідних представників *символічного інтеракціонізму*. У своїх дослідженнях соціальної взаємодії, зокрема в працях *The Presentation of Self in Everyday Life* та *Asylums*, проаналізував феномени стигматизації, тотальних інституцій і соціальних ролей. Його концепції мають фундаментальне значення для соціальної роботи, особливо в контексті розуміння соціальної ідентичності клієнта, досвіду маргіналізації та критики інституційного догляду.

ГРІФФІН Джон Говард (John Howard Griffin; 1920-1980) – американський письменник, журналіст і соціальний критик, відомий своїми дослідженнями расової дискримінації та соціальної нерівності у США. Найбільшого розголосу набув завдяки документальній праці *Black Like Me* (1961), у якій на основі особистого досвіду проаналізував повсякденні практики расової сегрегації, приниження та соціального виключення афроамериканців. Його роботи вплинули на розвиток критичної соціальної думки та ідей, які згодом були інтегровані в теорію і практику соціальної роботи, зокрема у напрями соціальної адвокації та антидискримінаційної практики.

ДАЛРІМПЛ Теодор (Theodore Dalrymple – псевдонім британського лікаря-психіатра, публіциста, критика Ентоні Малколма; нар. 1949) – відомий аналізом проблем бідності, девіації та залежності в сучасних суспільствах. У своїх працях звертав увагу на культурні й моральні чинники соціального неблагополуччя, критикував патерналістські моделі соціальної допомоги. Його погляди використовуються в академічних дискусіях як приклад консервативного критичного підходу до соціальної політики та практики соціальної роботи.

ДЖЕЙКОБС Джейн (Jane Jacobs; 1916-2006) – американсько-канадська письменниця, журналістка, урбаністка, дослідниця міських спільнот, громадська активістка, яка виступала проти руйнівних підходів післявоєнного «оновлення міст», одна з основних постатей у формуванні громадсько-орієнтованого підходу

до міської політики. У праці *The Death and Life of Great American Cities* (1961) обґрунтувала значення локальних спільнот, соціальних зв'язків і повсякденних практик мешканців для життєздатності міст. Її ідеї справили суттєвий вплив на соціальну роботу в громаді, розвиток *community development* та міждисциплінарні підходи до соціального середовища.

ДЮНАН Жан Анрі (Jean Henri Dunant; 1828-1910) – швейцарський гуманіст, підприємець і соціальний діяч, засновник міжнародного гуманітарного руху *Червоного Хреста* та ініціатор створення системи міжнародного гуманітарного права. Його діяльність була спрямована на захист жертв війни, розвиток принципів нейтральної, неупередженої та організованої гуманітарної допомоги. Ідеї Жана Анрі Дюнана заклали підґрунтя для інституціоналізації гуманітарної діяльності та формування професійних стандартів соціальної допомоги в кризових і надзвичайних ситуаціях. 1901 року отримав першу Нобелівську премію миру разом з Фредеріком Пассі, ставши першим швейцарським нобелівським лауреатом.

КАБОТ Річард (Richard Cabot; 1868-1939) – американський лікар і соціальний реформатор, піонер медико-соціальної роботи. Обґрунтував необхідність урахування соціальних чинників у медичній практиці, сприяв формуванню міждисциплінарного підходу та розвитку соціального супроводу пацієнтів.

ЛЕТРОП Джулія (Julia Lathrop; 1858-1932) – американська реформаторка, громадська діячка, одна з основних постатей сетлмент-руху в США. Активна учасниця діяльності Галл-Гауз (Hull House) у Чикаго, співпрацювала з Джейн Аддамс, Еллен Гейтс Старр та іншими реформаторками. У 1912 році стала першою жінкою – керівницею федерального агентства США, очоливши *Бюро у справах дітей* (*U.S. Children's Bureau*). Її діяльність була спрямована на захист прав дітей, реформування системи опіки, боротьбу з дитячою смертністю, дитячою працею та розвиток державної соціальної політики у сфері дитинства.

ЛІПСКИ Майкл (Michael Lipsky; нар. 1940) – американський політолог і теоретик публічної політики, відомий концепцією «вуличної бюрократії» (*street-*

level bureaucracy). Досліджував роль фахівців «першої лінії» – соціальних працівників, поліцейських, учителів – у реалізації державної політики. Обґрунтував тезу, що саме повсякденні рішення практиків формують реальний зміст соціальної політики, що має вирішальне значення для аналізу професійної автономії, етики та відповідальності в соціальній роботі.

МАРШАЛЛ Томас Гамфрі (Thomas Humphrey Marshall; 1893-1981) – британський соціолог, автор концепції соціального громадянства. Обґрунтував взаємозв'язок громадянських, політичних і соціальних прав як основи демократичного суспільства. Його ідеї є фундаментальними для аналізу соціальної політики та ролі соціальної роботи в забезпеченні соціальних прав.

МЕЄР Адольф (Adolf Meyer; 1866-1950) – швейцарсько-американський психіатр, засновник біопсихосоціального підходу. Наголошував на взаємозв'язку біологічних, психологічних і соціальних чинників у формуванні проблем особи. Його ідеї стали важливою теоретичною основою міждисциплінарної соціальної роботи та соціальної медицини.

МЮРРЕЙ Чарльз (Charles Murray; нар. 1943) – американський соціолог, політичний аналітик і письменник, відомий критичним аналізом державних програм соціального забезпечення. У працях, зокрема *Losing Ground* (1984), обґрунтовував тезу про можливі негативні наслідки надмірної соціальної підтримки для мотивації до праці та соціальної інтеграції. Його ідеї мали значний вплив на політичні дебати у США, але водночас викликали гостру критику за звинуваченнями в расизмі та псевдонаукових узагальненнях.

НАЙТІНГЕЙЛ Флоренс (Florence Nightingale; 1820-1910) – британська реформаторка системи догляду за хворими, засновниця сучасної сестринської справи. Відіграла важливу роль у гуманізації медичної допомоги та розвитку соціально-медичних підходів, що згодом були інтегровані в соціальну роботу.

НАТОРП Пауль (Paul Natorp; 1854-1924) – німецький філософ та педагог, автор книги «Соціальна педагогіка», один із засновників соціальної педагогіки як теоретичної основи соціальної роботи в Європі. Розглядав виховання та соціальну допомогу як суспільно зумовлені процеси, спрямовані на інтеграцію

особи в громаду. Його ідеї заклали філософські засади соціально-педагогічного підходу та вплинули на формування європейських моделей соціальної роботи.

НОЛЬ Герман (Hermann Nohl; 1879-1960) – німецький педагог і філософ, представник гуманістичної традиції соціальної педагогіки. Розробляв ідеї виховання як діалогу між особистістю та соціальним середовищем, наголошував на значенні індивідуального підходу, моральної відповідальності й ціннісних орієнтацій у соціальній допомозі. Його підходи вплинули на розвиток соціально-педагогічної та соціально-виховної роботи.

ОЛІВЕР Майкл (Michael Oliver; 1945-2019) – британський соціолог, дослідник інвалідності, засновник соціальної моделі інвалідності. Запропонував трактування інвалідності як результату соціальних бар'єрів і дискримінаційних структур, а не індивідуальних порушень. Його підхід справив значний вплив на соціальну роботу, зокрема на розвиток правозахисних, антидискримінаційних та інклюзивних практик.

ОРВЕЛЛ Джордж (George Orwell; 1903-1950) – британський письменник, публіцист і соціальний критик, чия творчість справила істотний вплив на суспільне осмислення бідності, соціальної нерівності та дегуманізуючих аспектів соціальної політики. У документальних і художніх творах (зокрема *Down and Out in Paris and London*) досліджував умови життя маргіналізованих груп, критикував репресивні форми соціального контролю та бюрократизацію допомоги. Його ідеї сприяли формуванню критичного й гуманістичного підходу до соціальної роботи та соціальної політики.

ПАТНЕМ Роберт Девід (Robert David Putnam; нар. 1941) – американський політолог і соціальний дослідник, автор концепції *соціального капіталу*. У працях *Bowling Alone* та інших дослідженнях проаналізував зв'язок між рівнем участі громадськості, довіри та ефективністю демократичних інституцій. Його ідеї мають суттєве значення для соціальної роботи в громаді, розвитку партнерств і програм зміцнення соціальної згуртованості.

ПЕРКІНС Френсіс (Frances Perkins; 1880-1965) – американська соціальна реформаторка, державна діячка, перша жінка в кабінеті міністрів США і

міністерка праці США з 1933 по 1945 роки. Мала фахову підготовку у сфері соціальної роботи, була пов'язана із сетлмент-рухом. Як учасниця реформ періоду «Нового курсу», які здійснювалися адміністрацією президента США Франкліна Делано Рузвельта, сприяла запровадженню системи соціального страхування, трудового законодавства та інституційному закріпленню соціальної роботи в структурі державної соціальної політики.

ПЕРЛМАН Гелен Гарріс (Helen Harris Perlman; 1905–2004) – американська дослідниця соціальної роботи, авторка проблемно-орієнтованого підходу (problem-solving model). Розглядала соціальну роботу як процес допомоги клієнтові у подоланні конкретних життєвих труднощів через активізацію ресурсів та партнерську взаємодію. Її концепція стала класичною у професійній підготовці соціальних працівників.

РАУНТРИ Джозеф (Joseph Rowntree; (1836-1925) – англійський квакер, підприємець, філантроп і соціальний реформатор, один із засновників наукового дослідження бідності у Великій Британії. Автор емпіричних досліджень соціальних умов життя робітників, зокрема праці *Poverty: A Study of Town Life* (1901), у якій довів структурний характер бідності та залежність соціального неблагополуччя від економічних і трудових чинників. Його діяльність сприяла переходу від морального осмислення бідності до науково обґрунтованої соціальної політики та вплинула на розвиток державних систем соціального забезпечення.

РЕЙНОЛЬДС Берта (Bertha Reynolds; 1885-1978) – американська теоретикня соціальної роботи, представниця критичного та соціально орієнтованого напрямку. Розглядала соціальну роботу як інструмент соціального аналізу та суспільних змін, наголошувала на структурних причинах бідності, соціальної нерівності й пригнічення. Підкреслювала етичну відповідальність соціального працівника та необхідність поєднання індивідуальної допомоги з соціальною критикою й реформаторською діяльністю.

РІЧМОНД Мері (Mary Richmond; 1861-1928) – американська соціальна діячка, теоретикня соціальної роботи, одна з засновниць професійної

індивідуальної соціальної роботи. Авторка концепції *casework* і праць *Social Diagnosis* та *What Is Social Case Work?*, у яких обґрунтувала наукові засади соціальної діагностики та міжвідомчої взаємодії.

РОДЖЕРС Карл (Carl Rogers; 1902-1987) – американський психолог, засновник *клієнтоцентрованого (person-centered) підходу*, що справив глибокий вплив на соціальну роботу, консультування та психотерапію. Обґрунтував принципи емпатії, безумовної позитивної уваги та автентичності у взаємодії з клієнтом. Його ідеї стали методологічною основою гуманістичних, ресурсно-орієнтованих і партнерських практик у професійній соціальній роботі.

РОЗЕНЦВЕЙГ Саул (Saul Rosenzweig; 1907-2004) – американський психолог і теоретик психотерапії, відомий концепцією *спільних (неспецифічних) чинників терапії (common factors)*. Обґрунтував ідею, що ефективність допомоги значною мірою залежить від якості взаємин між фахівцем і клієнтом, довіри, емпатії та підтримки, незалежно від конкретної методики. Його підходи вплинули на гуманістичні та інтегративні напрями соціальної роботи, зокрема на розвиток клієнтоцентрованих і ресурсно-орієнтованих практик.

САЛОМОН Еліс (Alice Salomon; 1872-1948) – німецька соціальна реформаторка, педагогиня, одна із засновниць професійної соціальної роботи в Європі. Обґрунтувала необхідність спеціальної освіти соціальних працівників, поєднання практичної діяльності з теоретичною підготовкою, етичними нормами та науковим аналізом соціальних проблем. Її діяльність сприяла інституалізації соціальної роботи, утвердженню принципів професіоналізму та академічного визнання соціальної роботи як окремої галузі знань.

СМІТ Роберт Холбрук (Robert Holbrook Smith; (1879-1950) – американський лікар, один із співзасновників руху *Анонімних алкоголіків (Alcoholics Anonymous)* разом із Біллом Вілсоном. Відомий як *Dr. Bob*, був одним із перших, хто сприяв формуванню спільнот взаємодопомоги для осіб із залежностями. Його діяльність заклала підґрунтя для розвитку групових форм підтримки, принципів самодопомоги та недиригентного супроводу, що згодом були інтегровані в соціальну роботу та соціально-реабілітаційну практику.

СТАРР Еллен Гейтс (Ellen Gates Starr; 1859-1940) – американська реформаторка, громадська діячка, співзасновниця сетлмент-руху в США. Разом із Джейн Аддамс у 1889 році заснувала **Галл-Гауз (Hull House)** у Чикаго. Зосереджувалася на питаннях соціальної освіти, культури, естетичного виховання та захисту прав жінок і працівників. Її діяльність сприяла утвердженню громадсько-орієнтованої моделі соціальної роботи, поєднанню соціальної допомоги з культурно-просвітницькою діяльністю та формуванню уявлення про соціальну роботу як інструмент соціальних змін.

ТЕЙЛОР Грем (Graham Taylor; 1851-1938) – американський реформатор, громадський діяч, один із провідних представників сетлмент-руху у США. Засновник соціального поселення *Chicago Commons*, яке стало важливим осередком роботи з міською біднотою, мігрантами та робітниками. Наголошував на поєднанні соціальної допомоги з громадянською освітою, культурною діяльністю та соціальними реформами.

ТИТМУС Річард (Richard Titmuss; 1907-1973) – британський соціальний дослідник, один із засновників науки про соціальну політику. Вивчав системи соціального забезпечення, солідарність і роль держави у перерозподілі ресурсів. Його праці мали значний вплив на формування держави загального добробуту та інституціоналізацію соціальної роботи.

ТОЙНБІ Арнольд (Arnold Toynbee; 1852-1883) – англійський економіст, соціальний мислитель і громадський діяч, один із ідейних натхненників сетлмент-руху у Великій Британії. У своїх працях і публічній діяльності зосереджував увагу на соціальних наслідках індустріалізації, становищі робітничого класу та відповідальності інтелектуальних еліт за соціальні реформи. Його ідеї сприяли формуванню концепції соціальної роботи як громадсько орієнтованої діяльності; на його честь отримав назву *Тойнбі-Голл (Toynbee Hall)* – перший університетський сетлмент у Лондоні.

ФІШЕР Джоел (Joel Fischer; нар. 1938) – американський дослідник і теоретик соціальної роботи, відомий внеском у розвиток доказової (*evidence-based*) практики та оцінювання ефективності соціальних втручань. Обґрунтував

необхідність систематичного використання емпіричних даних і наукових методів для прийняття професійних рішень, що сприяло підвищенню стандартів якості та підзвітності соціальної роботи.

ФРАЙ Елізабет (Elizabeth Fry; 1780-1845) – англійська соціальна діячка, філантропка, квакерка, реформаторка тюремної системи Великої Британії. Відома своєю діяльністю з гуманізації умов утримання ув'язнених жінок і дітей, розвитку благодійних та правозахисних ініціатив; отримала неофіційне прізвисько «ангел тюрем». Її ім'ям названо численні благодійні організації у Великій Британії та країнах Співдружності націй.

ФРЕЙРЕ Пауло (Paulo Freire; 1921-1997) – бразильський педагог, психолог, філософ і мислитель, один із засновників *критичної педагогіки*. У праці *Pedagogy of the Oppressed* (1970) розробив концепції діалогічної освіти, обізнаності (conscientização) та емансипативного навчання. Його ідеї справили глибокий вплив на соціальну роботу, зокрема на підходи до роботи з громадами, соціальної адвокації та практик, спрямованих на розширення можливостей (*empowerment*) маргіналізованих груп.

ХАЙТ Дороти (Dorothy Height; 1912-2010) – американська громадська діячка, правозахисниця, одна з провідних постатей руху за громадянські права афроамериканців і права жінок у США. Багаторічна президентка *Національної ради темношкірих жінок* (National Council of Negro Women), активна учасниця міжрасових і міжгендерних коаліцій соціальних реформ. У своїй діяльності поєднувала соціальну роботу, громадську адвокацію та політичний активізм, зосереджуючись на проблемах бідності, освіти, сім'ї, зайнятості та соціальної нерівності.

ХЕНГЕЛЬ Джон (John van Hengel; 1923-2005) – американський соціальний активіст, якого вважають «батьком продовольчих банків» (*food bank*). У 1967 році заснував St. Mary's Food Bank – перший у світі продовольчий банк у місті Фініксі (штат Аризона), що поклало початок глобальному руху боротьби з продовольчою бідністю. Його діяльність сприяла розвитку партнерських моделей соціальної допомоги, налагодженню взаємодії між громадськими

організаціями, бізнесом і державними структурами, а також інституалізації практик екстреної соціальної підтримки в системі соціальної роботи.

ХОЛЛІС Флоренс (Florence Hollis; 1907-1987) – американська теоретикinja соціальної роботи, представниця психосоціального підходу. Розробляла інтегративну модель індивідуальної соціальної роботи, що поєднувала психологічні та соціальні чинники життєвої ситуації клієнта. Її праці заклали підґрунтя для сучасного клінічного та консультативного напрямку соціальної роботи.

ЧАЛМЕРС Томас (Thomas Chalmers; 1780-1847) – шотландський богослов і соціальний реформатор, один із провідних теоретиків громадської опіки. Розробив модель парафіяльної допомоги бідним, що ґрунтувалася на принципах локальної відповідальності громади, індивідуального підходу та активізації внутрішніх ресурсів.

ЯНГХАСБЕНД Дама Ілін (Eileen Younghusband; 1902-1981) – британська дослідниця соціальної роботи, педагогиня, одна з основних постатей у формуванні професійних стандартів підготовки соціальних працівників у Великій Британії. Наголошувала на науковості освіти, поєднанні теорії з практикою та чіткому визначенні професійних ролей. Її праці заклали підґрунтя для академічної інституалізації соціальної роботи та стандартизації навчальних програм.